

ԿՐՕՆԵԿԵՆ, ՊԵՏԱՐԵԿԵՆ, ԲԱՆԵՍԻՐԵԿԵՆ, ԵՒ ԲԵՐՈՅԵԿԵՆ.

ԹԻՒ Թ. — ՀՐԶԱՆ Ե. 1872 ՏԱՐԻ Ե. — ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 30

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ՀԱՌԻԹԻՒՆ Է ՀԱՅՐԵՆԵԱՑ.

(Շարունակութիւն.)

Ս. I. — ԿԱՐԻՆԻ ԼԱՆԴ.

Կրօնականաց աննպատակ արեւելակողմն կէս վերստ հեռաւորութեամբ շինուած է այս մենաստանն կովածոյ քարամբք, հոյակապ, և վայելչապէրտ, միջակ դրութեամբ, լայնութիւնն ի ներքուստ ինն քայլ, և երկայնութիւնն տասն և վեց. ունի փոքրիկ պղնձակերտ կաթոլիկէ, որ մագաղէն տանօքն միասին հաստատուած է երկու կամարակապ սեանց վերայ. ունի սեղան մի և երկու խորան, (աջակողմեանի վերայ վերնատուն) առաջեւ տաճարին է գաւթի վայելուչ չորս սեանց վերայ հաստատուած, որոյ ներքին կողմն գեղեցիկ նկարներով և երանգ-

ներով զարդարած է եղած, այժմ նշմարելի մնացորդքն կմնան. կաթոլիկէի արտաքին շրջապատի վերայ կայ գրեւծ «շնորհօք ամենագորին Աստուծոյ շնորհքաւ կաթոլիկէ եկեղեցոյս աշխատութեամբ Գրիգոր Վարդապետին տօք և ողորմութեամբ Շուռութու ժողովրդեամբն օգնականութեամբ մահաօրի Յովսէփի որդի Նաղարէթին և կողակից Մարիամին ի թաղաւորութեան Շահ-Սուլան Էլեւէյնի ի հայրապետութեան Տեառն Աղէքսանդրի և յառաջնորդութեան սուրբ Կարապետին Սիմէօն Վարդապետին և գեղեցի Մելքե Փարսադանին և վանից միաբանին Տէր Մարկոս Տէր Միքայէլ և Տէր Յովսէփ (Թղ. Ռ. Մ. Ե.)» Շրջապատ մենաստանին ձգուած է քարաշէն պարիսպ ամուր, ի տեղին տեղեւ քայքայեալ դաւթի առաջն արեւմտակողմն եղած են երկու փոքրիկ քոյց գեղեցիկ սենեակներ, այժմ կիսաւեր. հիւսի-

իսկ մինն, որ «սուրբ նշանի», մօտն է հա-
րաւակողմն, կոփածոյ վէմ քարերով և
գեղեցկաշէն աղբիւր մի է, բայց այժմ
խցեալ ունի երկու մեծ աւազան: արեւ-
տակողման աւազանի մէջ մարմարեայ մեծ
քարի վերայ Պարսկերէն և Հայերէն գը-
րովք վերտողած է միւսնոյն արձանագիրն
ինչ որ Ս. Դ. ՍԱՍԱՆՈՐԻՆ՝ վանքի աղբիւրի
քարին վերայ «Արդի թուականիս ՌՆ՝
ԺԿ Լէն:

ԼԵՃ Եւ Շուռ-Նայ.

Պիւղի հիւսիսակողմն վերստ ու կէս
հեռաւորութեամբ մեծ և բնդարձակ լեճ
մի եղած է, որ բնակիչներն սովորաբար
կանուանեն «Ղըրխ—այաղը», (քառաս-
նտանեան) այս լեճն հեղեղների և անձ-
րեաջրոց բերած հողոյն և խճոյն այժմ
միանգամայն լցուած հաւասարուած է
թմբերին. բայց դեռ մինչև ցայսօր ամ-
բողջ կանգնած կայ սրբատաշ քարէկիր
շինութեամբ հարաւային որմն լծին. ջը-
րանցքն այնքան լայն շինուած է, որ մարդ
մի կարող է քիչ մի կորացած մօտեւ ներս:
Ը ինողք լծիս դարձեալ փշրկանց բազ-
մամարդ ցեղի շառաւիղքն են, հարա-
զառքն Սահակ, և Օսքար, վերոյի-
շատակեալ աղբիւրների բերողները, որոց
և յիշատակն մարմարեայ քարի վերայ
գրուած՝ կայ ագուցած նոյն հարաւային
որմոյն մէջ:

Գերեզմանապահ Շուռ-Նայ.

Նդարձակ գերեզմանատուն մի է, շքեղ
և բազմաթիւ մահարձանօքն այնպիսի
ղարմանքն շարժողն. ուր կան բաւական
հին շերիմներ, բայց ամենէն աւելի աչքի
գարկողներն և նշանաւորներն Փշրկանց

մեծանուն ցեղի գերդաստանաց գերեզ-
մաններն են. որոց միայն չորսը գրի առ-
նուէ հարկ համարեցինք. և սորա են.

«Այս է տապան Մաղարի որդի Դի-
ւան բէկի աղա Մուրատին որ փոխեցաւ
առ քրիստոս արքայն թվին հայոց ՌՆ՝ԻՎ:

«Այս է տապան Փշրուկ հազարապե-
տի աղա Մուրատին որ փոխեցաւ առ
քրիստոս արքայն հայոց ՌՆ՝ԻՎ:

«Այս է տապան Փշրուկի որդի Խօջայ
Սահակին, որ փոխեցաւ առ քրիստոս
արքայն թվին հայոց ՌՆ՝ԻՎ ին.,

«Այս է տապան Սարուհի որդի աւա-
գերեց տէր Օհանին որ փոխեցաւ առ քր-
իստոս ի թվին հայոց ՌՆ՝ԻՎ ին.,

Գերեզմանատան չորս կողմը պատած
է եղեր պարիսպ քարաշէն, որ այժմ թո-
ղած է միայն հիւսունքը. գերեզմանատան
հարաւակողմն, սորա և դիւղի մէջն է
«բազարի մէյտան», աստցեալ տեղին,
ուր ձգուած են եղել բազմամարդ աւա-
նիս փաճառաշահ կրպակները. այս հրա-
պարակի մէջ կանդնած կայ խաչքար մի
որոյ եզերքն տողեալ «սուրբ խաչս կանդ-
նեցաւ հոգոյ փրկութեան Պարտին»,
և խաչի քառաթևի վերայ «ԹՎ—Իս
Ռ—ԺԷ»:

Պիւղի արեւմտակողմն՝ ձորակի վերայ
ձգուած կան երեք քարաշէն ամուր կա-
մուրջներ, երեքն ևս կիտաւեր:

Փարապար.

Ը ծոռութի արեւմտակողմն դարաւանդի
մի վերայ ձգուած դիւղ է այս, այժմ բը-
նակութիւն քառասնաչափ աղբաւ հայ
գերդաստանաց: Անունս «Փորադաշտ»,
ըստ ոմանց է «Փարաբաշտ», և յառաջ

եկած իբր թէ փարայ և դաշտ բառերէն. ըստ որում գիւղին մօտ դաշտի մի մէջ կգտնուին փարայի այն է դրամի ձև ունեցող շատ քարեր. Այս տեղ մեռաւ դեղակուր, Մաղաքիա վարդապետ Ղարիմեցի: 2. Միքայել Չամչեան օրաւամբ այս գիւղն կկարծէ լինել ի Գուգարս, այնքան գոնէ ուշ չդարձներով, որ իւր պատճառ անցքերը Երնջակի մէջն են պատահած և ոչ ի Գուգարս:

Ս. Գեորգ եկեղեցի.

Փոքրիկ, հասարակ քարերով շինուած. փայտածածք անշուք եկեղեցի մի է, զիւղի մէջ տեղն:

Ս. Եղիա.

Յանուն Մարգարէին փոքրիկ մատուռ մի, գիւղի արեւմտակողմն բարձրացած լեռնակի գլխին, այժմ աւերակ. հին փորադաշտը այժմու գիւղէն կէս վերստ հեռաւորութեամբ կանկանի հիւսիսակողմն, զառ ի վայր լեռնոտի վերայ. պահելով մինչև այսօր իւր կիսակործան աւերակներն քարաշէն, որոց մէջն է և կիսաւեր եկեղեցի մի քարուկիր և կամարակապ շինութեամբ, որոյ համար բնակչաց աւանդութիւնն կասէ «Յրանկի եկեղեցի», և հարցրած ժամանակս պատմեցին թէ «պապենեկան լսած ենք, որ գիւղի կէսն Յրանկացած ժամանակը էս եկեղեցին շինել են իրանց համար, ցոյց կտային մեզ ի հեռուստ նաև ձորակի մի մէջ գտնուած գերեզմանատուն մի ընդարձակ, հանդէպ յիշատակեալ եկեղեցւոյս, և կասէին թէ «կէսն Յրանկի ա կէսն հայի», թէպէտ ցանկալի էր ձորը իջնել և կարդալ արձանագրերը շերմաց, բայց եղանակի վա-

տութեանը պատճառաւ չկարելով, ուրիշ հնայէք անձին խուլարկութեանն կթողում:

Այդ կիսաւեր եկեղեցւոյ աւերակաց մէջ ուշի ուշով հետազօտ լինելով, միայն մէկ խաչքար գտի կիսամաշ, որոյ վերայ այս քանա երեւեցաւ թ. Ռ. Ա. Օ. սուրբ խաչս յիշատակէ (հ) Արուսիկ Ղազարին,

Վ. ան+ Ս. Սաբաննոս.

Գիւղէն չորս վերստ հեռաւորութեամբ դէպի հիւսիսակողմն, ձորակի մի ձախակողմն բարձրաւանդակի վերայ շինուած է այս մենաստան յանուն Ս. Ստեփաննոսի. Տաճարն հասարակ քարամբ փոքրիկ անշուք և փայտածածք շինութիւն է. ունի սեղան մի և դուռն մի. չորս կողմն ձգուած է պարիսպ քարաշէն, բարձր և ամուր. արեւմտակողմն պարսպի տակ ձգուած էր խաչքար մի, որ ունէր այս հետազայ խօսքերը «ի հայրապետութեան Եղեազարու և մեր Եպիսկոպոս Մարկոս Վարդապետին Ես Մուղղուսի Գանկէս ձեռամբ իմով շինեցի զայս պարիսպս և զայս յիշատակին և իմ ծնողացն զհայրն իմ Սահին և զմայրն իմ Խուսիկարն և վանից միաբանքն ամենեցուն բերան մի ողորմի ասէ ի թվ Ռ. Ճ. Լ. Ին», վանքի պարսպին տակ փոքր ինչ ցած կայ աղբիւր մի բարեհամ «նահատակի աղբւր», ասացեալ. այս տեղ են և երկու գերեզմանք, գուցէ մինը Մաղաքիա Ղարիմեցին լինի և միւսն Յովհան Որոտնեցւոյն, որ ըստ ցուցանելոյ պատմութեանն թաքեցաւ առաջնոյն մօտ. Ծերունի բնակչաց աւանդութիւն այս միաստանին համար կասէ որ շատ հին է, և այս տեղ կիսաւեր

վեճակի առաջնորդը. երբ որ (կասեն) Գևորգի թիւնն Քառա յառաջ եկան, Զովհան Որոտնեցին այս տեղէն գնաց Եպրակունիս, և սուրբ Կաթարեոտի վանքը շինելով կանգնեց նրանց հակառակ:

Եյս մենաստանն ունի յիսուն խալվարայի գետին, սեպհականութիւն. բայց անհոգ և անխնամ մնալով թուրք բեկի ձեռքն է ընկած գաղտաբար: Էինք տարի յառաջ սուրբ Լըմիաճնի Սիւնհոդոսի հրամանաւ և թոյլտուութեամբ վանուցըս սեպհականութիւն համարուած լինան մի միջէն մերձաւոր տեղեաց բնակիչներէն երկուքը սկսան պեղել ու պղինձ հանել, բայց առ հարկի աղքատութեանն անկարող գտնուեցան շարունակելու:

ԳԵՊԱՆ. Եւ իշխողազոյ արեւելեան հիւսիսակողմն սեպացեալ լիւրան ստորոտին շինուած է այս զիւղը. բնակութիւն քսան տուն ըրնիկ և գաղթական հայ ժողովրդականաց. որոնք կպարսպին երկրազործութեամբ, այգեգործութեամբ, տաւարատաւութեամբ, և մեղուաբուծութեամբ: Բայց մտիկ տուած զիւղին փառաւոր և վայելչակերտ եկեղեցւոյն, կիսաւեր բերդին, զիւղը շրջապատող պարսպին և զէպի արեւելք ու արեւմուտք սիւռած տաւառած շինութեանց աւերակներին. հարկաւ պէտք է մակաբերել սորա երբեմնին մեծութիւն, բազմամարդութիւնն և ճոխութիւնն: Բնիկ բնակիչք տեղւոյս պատմեցին որ Բմենք մեր պապերից լսած ենք որ էս զիւղունմ եօթ հարիւր տուն աւելած, և բոլորն էլ սովորաբար մարդիկ նրանց սովորէն էլել ա Բստամբօն ու մեծ

մեծ տեղերի հետ. երբոր Մաղիր Եւսի ժամանակը թալան տալը եսիր տանելը խստուեց թողացին գնացին ուրիշ գնով յմիս շատը Իզմիր գնաց, ու ընտել մնացին:

Օր. Եւ ջուր տեղւոյս շատ առողջարար է. բնութեան տեսարանը քաղցրախորժ և գուարձապէս մացր է. Եւ զմեք Սնունք Պեռազ, կամ Պաղչ, տեղական բնակչաց անկողմն յառաջ է եկած իբր թէ Ս. Հռիփսիմեանց մասանց և այս տեղ բերուելովմ ու գաղուելովմ:

Ս. Գրեգոր Էկեղեցի.
Սեծաղիր. Հոյակապ և փառաւոր եկեղեցի. անջնջելի վիպ տեղւոյս նախնի բնակչաց փարթաւութեանն և բարեպաշտութեանն, նազաշէն տանիքն և կիսաւեր կաթուղիկէն համադրուած են չորս մեծամեծ խորհրդունքներն յերայ *): շինութիւն տաճարին համակ ներքուստ և արտաքուստ կոխածոյ քարամբք. միայն տանեաց ներքին երեսն թիճաց աղբւսով, ունի սեղան մի մեծ, և խորան երկու, ունի և տանեաց մէջ դժուարամուտ պահարաններ և դարաններ, ուր մտնել հընար է միայն տաճարի հիւսիսակողմն, և նորան կից շինուած սենեկաց միջովմ բայց անձանօթ մարդ ամենեկին չէ կարող առանց թելի կամ առաջնորդի այդ բազմապտոյտ արուեստահար անցքէն դուրս գալ: Ունի այս եկեղեցի դռն մի արեւմտեան, որոյ ճակատին դրուած խաչքարի

(*) Բնչպէս կաթուղիկէն նոյնպէս և տաճարի հարաւային որմն վնասուած են 1841 թուականի երկրաշարժէն:

վերայ դրուած է: «Այս քարս յիշատակ է Մհերի Սայրբին, կողակցին, թոռան, դստեր Եւդայի և Մարիամայ թվ. ՈՒՄՆ:», Դրան աջակողմն դեղաքանդակ փոքրիկ խաչքարին վերայ դրուած է «սուրբ Խաչ» չքս յիշատակ է հողոյ փրկութեան Օճարալին և կողակցին Պիւլնաթունին ամեն. թ. ՈՒՄՆ:», դրան ձախակողմն դրուած փոքրիկ խաչքարի վերայ «սուրբ խաչս կալ» օգնական հողոյ փրկութեան տէր Բարդուղիմէոսի որդի Ներսէսի թվ. ՈՒ:», ստորեւ քան այս խաչ, է միւս քան փոքրիկ՝ նուրբ փորագրուած խաչքար մի, որոյ վերայ վերահղած էր «սուրբ խաչս յիշատակ է Փախաթին, Տալմիշին. կանոնէկէ Մկրտչին քէկ թ. ՈՒՄՆ:» Եւ աջիւր Տաճարին եղած է դաւիթ փառաւոր, վայելչաձեւ անդեպակերտ տանկօր, որոյ երկու քարաշէն տներն կման միայն հարաւակողմն և հիւսիսակողմն ևն կիսաւեր տներակները, ուր բնակուել են ինչպէս կերեխ կրօնաւորներ: հապուակողմն եղածներն թրծաղակուել են շինուած թաղակալ:

Ս. Յովհաննէս.

Գիւղի արեւմտակողմն ճանապարհի վերայ փոքրիկ մատուռ մի քարաշէն, ամբողջ և անվնաս:

Նահապահ.

Ս. Յովհաննէսի արեւմտակողմն Խանդաղոյ տակ շինուած է այս եկեղեցի փոքրիկ, հողաշէն և փայտածածք. դժուար է որոշել թէ ինչու համար «Նահապահ», անունաւորուած է այս եկեղեցի, որոյ ուխտաւորներն միշտ անպակաս են եկեղեցի:

Էջ տակէն կրդեխ աղբիւր մի յորդ. որոյ ջուրն փոքր մի գաղճ լինելով, ընդունուած է այս կողմերի բնակչաց մէջ հանքային արող ջարար ջրոյ տեղ:

Նահապահ.

Նահապահի արեւմտակողմն Խանդաղոյ ստորոտին փոքրիկ բլրակի մի վերայ կան նշմարելի մնացորդք հիման փոքրիկ մատրան, և մէջտեղն կիսամաշ խաչքար մի. բնակիչք այս մատուռն «անապատ», կանուանեն. և գուցէ ժամանակին, անապատասէր անձին ձգնարանն եղած է. սուրա մօտն է բարեհամ աղբիւր մի, ուռնեօք զարդարուած որոյ ջուրն ժամանակաւ խողովակներով տարուած է գիւղ. երկիւղալի ժամանակներն, բնակչաց գիւղիս՝ Խանդաղոյ գլխին ամրացած միջոց, այս աղբիւրներն եղած է նոցա պատուրը զովացնողն. այսպիսի աղբիւր մի ևս, որ սորա հիւսիսակողմն է, դարձեալ խողովակներով տարուած է գիւղն:

Ս. Եղիս.

Գիւղի հիւսիսակողմն կրկանած բարձր լեռան գլխին կայ փոքրիկ մատուռ մի կիսաւեր, յանուն Եղիայ Մարգարէին:

Էջ տակէն կրդեխ աղբիւր մի յորդ. որոյ ջուրն փոքր մի գաղճ լինելով, ընդունուած է այս կողմերի բնակչաց մէջ հանքային արող ջարար ջրոյ տեղ:

Նահապահ.

Ս. Յովհաննէսի արեւմտակողմն Խանդաղոյ տակ շինուած է այս եկեղեցի փոքրիկ, հողաշէն և փայտածածք. դժուար է որոշել թէ ինչու համար «Նահապահ», անունաւորուած է այս եկեղեցի, որոյ ուխտաւորներն միշտ անպակաս են եկեղեցի:

Եւդայի.

Գիւղի բնակութեանց առաջոյն, գէպի արեւելակողմն քարձրացած դժուարամատ լեռն լեռնակի գլխին քարաշէն ամուր պա-

րիսպնէրով շրջապատուած արպատաւա-
րանն է հին բնակչաց որք և կրթման շրջ
տուած են ինչպէս ծերունիքն կանաւնեյ
իւրեանց Վորովարազուկ տնիկէնք քա-
ջութիւններն Պարսից յարձակմանց և
անպատահութեանց դէմ, այժմ շրջա-
պատ պարիսպն կիսաւեր է: Բերդիս ա-
րեւմտեան ծայրին մոքրիկ մատուռ միկայ
միանգամայն այժմ ւաւեր իսկ հիւսիսա-
կողմն, բերդէն քիչ մի անջատ է դար-
ձեալ միւս ևս մատուռ փոքրիկ գոյր բը-
նակիչք կանուանեն սոյն Սարգիս,
ուր կան քանի մի խոշքարիք առանց
արձանադրոց:

ՏՆԻՐ ԳԻՆԻՆ:

Տեղոյս այդիններ ուղղող և անային
զանազան պիտոյից համար գործածուած
ջրեր աղբիւրներ են, հին ժամանակին
բազմութիւ ձեռնհաս խոջաների հողացո-
ղութեամբ խողովակներով հեռու տեղե-
րէն բերուած ինչպէս և մէկ երկուքի հա-
մար յիշեցի. այժմ երեք ջրամբարներ
կան, մինն «Եւահատակի» աղբիւրն ջրոյ
առաջն, ուստի և այդին և պարտէզնե-
րն կուղղուին.*) մինն գիւղի մջ տեղ
ուստի խմելու և այլ պիտոյից ջրը գործ
կածեն. և միւսն գիւղի արեւելակողմն
բաւական հեռի, որ յանուն շնորհն կը-
կոչուի «Առաքելի գեօլ»:

Այդեղործութիւնն կատարելապէս
ծաղկած է նոցա մջ ուստի և ամէն տա-

(*) Այս ջուրն հնումն աւելի մեծ և ընդար-
ձակ ջրամբարի մեջ ժողոված ունենալով, գործ
են դրած ջրաղաց մի բանեցնելու համար. այժմ
կան միայն սրբատաշ քարերով շինուած ջրամ-
բարի և ջրաղացի աւեր մնացորդներն:

րիս այդիք անասն արգանաւորութեամբ
կվարձատրեն փրկելիւրագործի քրտինքը:
Առհասարակ քնջ և զինավարժ են դիւ-
ղիաբնակիչներն և մինչև այժմ առաւ
միաստեւած չէ զողի ձեռքէ վապն զեւթմէն
շրջակայ բնակչաց մջ ակնաւծելի են և
հոշակուած հին ժամանակէ ի վեր մինչև
այսօր: Գո մոխն շտամբայ մի մ գմբջի
պիտու վառ մէ (Սնոցեմն է յերգոյն) զայն
մոքմն մ գմբջապա յոյս տաւ առաջ
մի: Գոյն մ սմառ սմառ մ գմբջապ մ
ՏԵՂԵԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲԵԼԵՍՅԱՆ
Երկուսն (ի ինչն զմոքորդ) զմիւս
գլ մատուռ մի մ բնակ մ միջտոյ մ

Արեւոյն Երբն:

Այսպէն անուանեցաք զայս մասն որչ
զիս յարեմուտս կայ մասանդութեանց յայ
րեւելեան Երբակիտոց Ժանայի տե-
ղեան, այլ գիւի հարաւ զնացեալ Վնոյ
և ի Մաղղբերդի շրջից ժամեց ճանա-
պարհաւ. ցանկեան յանդը երկրոյ զեւթոյ
ընթացից դադարէ և լայն զի երկայնի
յարեմուտը բըն վնց ժամեց ճանապարհ
մինչև ցեւորարած տն հիւնդոյն ի Բոխիւ,
ի հասանէ յայնկոյս Մաղղուանոց գիւ-
ղոյնցն: Եւ ի յոյն տառ քոյ
Աւանդեթիկ մ գիւղմանց գեւորքն պա-
տի, և ի հիւստի իւրով յերամբը հաղոր-
դի ընդ լերինս Երբակին Վնոյ և ի Մա-
րուց: Եւ հասանէ յարեմուտից ի գիւղո-
ւայն Այդղուանոց: Եւ միայն ապա մաս-
նին է ամա լերինք պատուականք, դաշ-
տավայրք ընդարձակք և ի գիւղոյն
գետեղերնայն լինին այդիք և զինի բամ-
բակ: Երբինձ պատուական, մանաւանդ ի
Հաճի Պայրամ գիւղ:

Յայտնաբերանի շիւսէին անառն մեծանունն իշխող բազմաթիւ վրանաշոր ջիւի Մարաց ունի զքանի լի գիւղորայս զորն տասանորդէր և տարածանէր զարծ տական երամակն ոչնարաց և կովուց և ձիոց և բնէր յամարան ի լերինս և ի ձմերան ինքն վրանովք ի ներքին Բուիկ իջանէր և զի բազմատոհմական որ է և զհարուստս ի Մարաց ընդ ձեռամբ ունէր զնոսա աստ անդ տարածանէր ի ձմերան և իջուցանէր ի տունս տունս Հայոց և մինչև զխօշալանս առեալ էր անդ ևս առաքէր զմանս որք եկեալ հասանէին և զխաշինս իւրեանց ի սեղանատունն լընուին ի զիշերին:

Եծէր սա զպահակս ի հայոց սայլեք և ձիովք ըստ մէն մի փոխադրութեան իւրեանց վրանաց և այլոց ծանրութեանց տարուբեր լինել խոտ պահանջեր ձեթ տունոր և տայր փայտ գտեալ ածել:

Ուստի և Հայք այսր բաժնի ձանձրացեալ էին և ցրտեալ բազումք բայց և անկաք ի մնացելոցն ցիրով տանէին: Բանդիտս էր դաւակնից զոչոց աւարառուաց զերջոց և ժամանակի յարձակմանց և եղկեաց Պարսից բանս գաղտնի ընդ նոսա ունեւոլ ոչ յարձակէին նորա ի սահմանս սորա այլ ի մասունս միւս բաժնիցն չիրակաց թէ և յաւաքաց նոցա բաժին իւր անշուշտ հասանէր որպէս և երկու աղջկունք Հայք գերեալ ի տան նորա կային և յառուրս մեր և եւոր որ յիւրոց հպատակաց երթայր ի գողութիւնն որպիսեւոր էր բազմօք զբաժին նորա հանել զի ի յէմ ժամուսնս բաւէ պզտիկ և պաշտպանել գողոյն և չալ ի ձեռս:

Եւ զի տարածեալ էին որք սմա հրպատակին ի Ուստաստան ի Պարսկաստան և յՕսմանեան երկրի եթէ ուրեք որ ի գողոց գողանայր ինչ իսկոյն ածեալ մուծանէ յայլ սահման և հեռացուցեալ յորոնողին ի ձեռն իւրայնոցն ըստ կամի վաճառէ որով և բազում անգամ անհետ առնեն զգողունին:

Օսա տեսի այր յոյժ յոյժ ալեոր և հինաւուրց բայց անկեկն չեր նուազեալ յուշոյ լըսեաք նորա բազում պարտ էին լինել զի զիտեր քաջ քաջ վիճէ ինչ անցք ի խորհրդարանս անցանէն:

Սա երդուեալ էր և ամենեկն ոչ մրտանէր ի պարուց քաղաք և ի զիշերի շուրջ զվրանօքն զգուշապահ պարտ էին յիւրոց հպատակաց ըստ կարգի դալ և սնոսել ընդ սմա ոչ որ ի Փաշայիցն Վարուց բաւեցաւ բարեւք վարել բայց միայն Սըրբի փաշայն առ որ և բազում անգամ երթայր և մեծապատիւ ընդունութիւնս գտանէր զի և հաց և կերակուր նորա առատ էր:

Եյսպէս այսր բաժնի ժողովուրդք բազմօք ցրուեալ գորով նուազուք են ի սմա զիւղորայք և աւերակք բազումք զորոց ասանցուք:

Գիւղորայք Երեւոնէն Երեւոն:

1. Եւմ. Տ. վանք աւերուել:
2. Տաշիկ. Տ:
3. Տիւար. Է. և Տ. հրաշակերտ եկեղեցի սլաձե յանուն Սուրբ Երրորդութեան ոչ սակաւ և մնասեալ կան զբաշանակաւ նորա մեծագիր փորեալ արձանազրութիւնք որք ասեն լինել վասն ջուրցն յոր յԱզրեկէ աստ իջանեն թէ

ծրպէս. և զիւրի. յամենայն եւթնեակս ի մէջ երկուց գիւղիցն բաժանել սահմանեալ է:

4. Ագրեկ. Հ. ուր ուրիք զայն անուն զիւղ լսեմք, պարտ է համարել աղճատեալն բառիս Ագարակ: Եւ աստ վանք գիւղեցիկ, զոր Մեծ ժամ կոչեն:

Երկուց գիւղիցս մերձաւոր ի ձոր ինչ ջրավազ. և խոտավէտ ի զուարճալի վայրի է վանք մեծաւ մասամբ անկործան, Պէշ քիլիսէ այժմ անացեալ, գոլով նորա հինգ տաճարեան, որոց երկուցն անուն տան Սուրբ Սարգիս, և Ս. Ստեփաննոս:

Որպէս պատմեն, շինուածք տեղւոյս լինել վաստակ մեծի և զարմանալի աշխատասիրութեան: Պարիսպք, դուցէ և խցկունք ամբողջ իցեն: Յանմերձեակն տեղւոյ ինչ մեղուանոց կամարակապ, որ այժմ է ասեն վայրի աղաւնոց բնակարան. թէպէտ լցեալ աղբիւք նոցա, ի բարձուէ կալատեղի սալայատակ, և արտորայք նորա ի լերին իւրում: Ասեն խողովակ շինեալ վերուստ ի վայր, զի ոչ ածեալ զկաթնատու անասունս ի վանք անդր. ի վեր անդր կթեն, և հեղուն ընդ այն, որ գայ ինքնին իջանէ ի վանս:

Գուցէ սա իցէ յիշատակեալն ի Սամուելէ երկցուէ: «Մեծապատիւ վեստն Սարգիս զինի բազում շինուածոց բերդից և եկեղեցեաց, զհրաշալի զվանս, զխցկունքս շինեաց պայծառ պսակաւ զարդարեալ զսուրբ քաւարանն, որ է սուրբ Սարգիս,»:

5. Սօրիսուհուկ. Տ. փքրիկ մատուռն, փաղարճըն աւեր հինգ բերդ:

6. Ծպնի. Հ. և է մեծ գիւղ. ունի եկեղեցի հնաշէն. վերնայարկն բերդ:

7. Չրուչի. Հ. և սա մեծ գիւղ:

8. Վերին Բուիկ. Հ. ընդ սահմանս անդատանաց նորա անցեալ. ելէջիւք ընդ հանքային ածխոտ, և ընդ այլ հանքային վայրս. յորս կան և մասնաւոր բլրակք ինչ զանգեալք ի հողոյ և ի քարանց, որ ինձ թուեցաւ մնացորդք ինչ հրաբլրից, ի հարաւ խոտորի ի միւս վարի Բուիկ, յարեմուտս ի պարտիզուտ և ի ծառաւէտ գիւղորայսն Վաղզուանու, յորս և թիւթիւն իսկ լինի:

Ի թիկունս Բուկայ և Չրուչոյ էլեռն բարձր. յորում և բերդ. այլ բքաբեր հողմունք յուղեալ ի լերանց անտի ի բազում աւուրս արգելուն զճանապարհ երթեկութեան ի միոյ ի միւսն:

Չրղչի ոչ միայն զՄասիս տեսանէ, այլ և դիտէ յԱրարատ, և ընդ ծագել աւաւտեան՝ նշոյլք արեւու յապակեաց Վաթուղիկէին Վաղարշապատու ճաճանչեալք, նշանակեն զնա:

9. Միւրեկ. Հ. հին բերդ. ներքնայարկն եկեղեցի, առ որով և Պաճալք աւերակ:

10. Նախուան. Հ. և է մեծ գիւղ: Հնաշէն եկեղեցի նորա սուրբ Ստեփաննոս, վերնայարկն բերդ. և ի ստորե գետնափոր նկուղ և առնթեր: Զջրջանակաւ մեծագիր արձանագրութիւն. Սա ի շարժոյց երկրի վնասեալ է:

Մերն հին աւերակ, զոր այլադգիք խա-
րապայ կոչեն. յընդարձակ և ի զիւրա-
վայր տեղուջ տարածեալ իբրեւ քաղաքա-
տեղի. կրկին եկեղեցիք նորա քայքայեալ.
և այլ բազում աւերակք: Ասացին զսա-
լինել շինուած Վեստ Սարգսի. զոր Հ.
Մ. 2, դնէ ծառաքար Աւան: Իսկ Սա-
մուէլ երեց գրէ. «Նաև զՃառաքար վան-
քըն բերդ արարեալ պարսպեալ հաստա-
հեղոյս բրգամբք, և Գուցէ առ աւանաւն
էր, և այդ վանքդ համանուն»:

11. Բագարան, Հ. առ առաջնովք էր
սա տեղի մեհենաց. յետոյ եղև աւան:
Աշոտ իշխանաց իշխան, յորժամ թագա-
ւորեաց, աստ հաստատեաց զթագաւորա-
կան աթոռ իւր. և զբարեձևութիւնս
արքայի յանկաւոր շքեղութեամբ իմն
կարգադրեաց:

Ի բարձուէ ի ձոր իջանէ ընդ լեռնափակ
ճանապարհս քարուտս և դժուարինս. հա-
սանէ ի բարձրադիտակ վանքն սուրբ Գէ-
որգեայ. յոր և ցայսօր ուխտաւորք յա-
ճախեն, որ հայի յԱխուրեան: Առ ստո-
րոտով սորա հին քաղաքն. ուր և այժմ
ի ներքուստ զգիւղն փոխադրեցին. ի ծոր-
ծորս նորա կան և այլ երեք եկեղեցիք ա-
ւերեալք. և դամբարանք արձանագրեալք:
Աստ կան այգիք, և ծառք պտղատուք.
լինի և զինի, բայց անձուկ է տեղի նոցա.
առ սերմանացան լինելոյ այլոց սերմանեաց,
յայլ զիւզս գնացեալ սերմանեն հնձեն,
և բերեն ի տուն, և կամ փոխանակեն
ընդ բերոց իւրեանց:

12. Տիւզկէշիտ, Տ. Սորա զառաջեալ
Ախորեան անցս տայնաւ յառաւորութեան

իւրում անկասկած անցանել ընդ ամայի
տեղիսն:

13. Արփալու. Տ. ի քարաժայռի:

14. Հաճի Պայրամ. Տ. յանկեան անդ:

Տեսաք յայսոսիկ, զի առաջին հայեցի
անուանք զիւզօրէիցս մեծաւ մասամբ
խանգարեալ, և իսպառ անհետ եղեալ:
Զի ընդ ժամանակս ժամանակս յամայու-
թեան երկրին ի Հայոց և ի Պարսկաբնակն
լինելոյ, առաջինքն խափանեցան. և նոր ի
նորոյ անուանք եղան, մանաւանդ ի բնա-
կելոյ անդ մեծի ուրուք, և կամ զիւղա-
տեառնն անուամբ նոր կոչումն եղեալ է:

Նւ ընդ այն զարմանամ, զի որք զար-
թեցինն յԱրեւելեան Շիրակ՝ ոչ որ ի
զիւղականացն, և ոչ ի վերականգնացն
հսկողութիւն եղև, կամ զհին անուանս
գտանել, կամ հայեցի նոր անուն դնել:
Այլ ըստ անուան աւերակացն վարել
շատ համարեցան. ապշեալք ի գործ և ի
վաստակ. և ոչ եռանդավառեալք ի նա-
խանձ հայրենի ազգին:

Յիշատակի առ պտտմարանս, Պպրե-
վանք ի գաւառին Շիրակայ. մեք ոչ բա-
ւեցաք յաւանդութեանց երկրացւոցն
զիտել, թէ ո՞ր իցէ, յորո՞ւմ բաժնի.
այժմ հետք ինչ մնացորդաց շինութեանն
կացեալ մնացեալ իցէ: Միայն այս վանք
վարնջական վանաց մին եդ. զի 645. Ղ. Պ.
ամի Բարսեղ Ճոն կայր առաջնորդ. որ
և արար ընտրութիւն շարականաց, և ա-
սել իսկ հարկ լինի, թէ և առ կամա-
րականօք էր վանք հռչակեալ. և յառու-
րդս Աբասայ. 928. Յ. 1. երեւինորդու-
թիւն վանաց:

Եւ Հ. Մ. 2. յիշատակէ ի սահմանս
գաւառիս, վանք մի մեծաշէն. զոր 1751
նորոգեաց Եղիա վարդապետ ոմն Արշ-
կերտցի այր հզօր, որ և յետ նորոգու-
թեանն, իբրեւ դիմեցին բազմութիւնք
Լեզիկ ասպատակաւորաց. նա ինքն ե-
լեալ ընդ դէմ նոցա եհար ի նոցանէ նի-
զակաւ, երեք հարիւր այր: Բայց և ինքն
յետոյ վիրաւորեալ հրացանիւ ինոցանէ,
մեռաւ, և միաբանք վանացն ցրուեցան
յետոյ անտի:

Օայս վանս ըստ անուան չէ նշանա-
կեալ. գուցէ կամ պարտի լինել Հոռո-
մոսին վանք, կամ սուրբ Սարգսի: Օչ
յամենայն սահմանս գաւառիս մեծաւ
մասամբ անկործան զերկոսին զայսոսիկ
տեսանեմք. իսկ մնացեալքն ամենայնիւ
քայքայեալ բաց յեկեղեցեաց ինչ նոցա:

Կաղե և Տիկորի բնակիչք ասացին, թէ
ո՞վ գիտէ, ի հարիւր և կամ ի հարիւր
յիսուն ամաց հետէ պարտ է լինել ամա-
յութիւն սուրբ Սարգսի:

Թողումք զառաջինն, տեսաք զԱրե-
ւելեան Շիրակ ամայի և թափուր ի բը-
նակչաց. այժմ ո՞րպիսի քաղաքաւ քաղա-
քաւ պայծառացաւ. և քանի քանի գիւ-
ղորայք նորա լեք լեք Հայազգի բնակչօք.
և քանի քանի ուրախագին ի վարել և ի
հնձել. անկասկած կան մնան թէ ոչ ի
գաղտնի գողոց, այլ յաւարառուաց և ի
գերչաց:

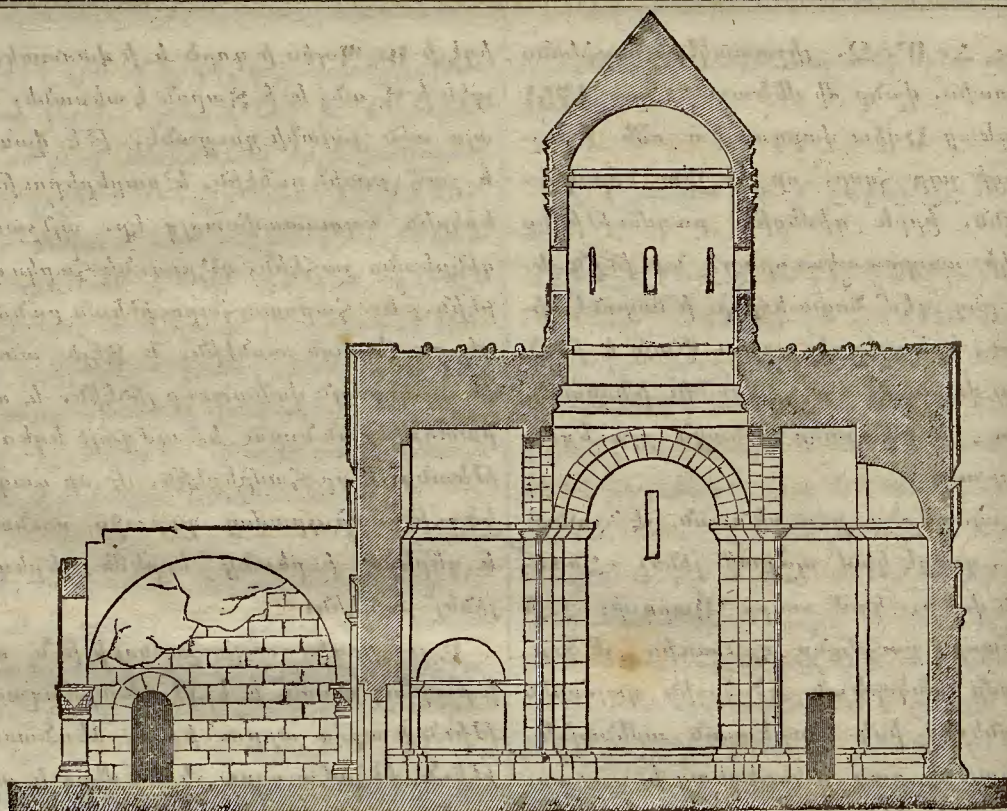
Իսկ Վարուց քաղաք յայն անցուկ
վայրի տունք Հայոց խիտ առ խիտ մի
զմիով, չասացից նկուղք գետնափորք. և
գիւղորայք նորա գիւղք ի վերայ գիւղեց,
և լի բազմամարդութեամբ: ոչ տեսի և ոչ
լուայ, թէ ոք ի գիւղականացս երթեալ

իցէ ի Կ. Պօլիս ի գործ և ի վաստակ, որ-
պէս ի Վան, և ի Տարօն է տեսանել: Եւ
այս ակն յայտնի ցուցանէ, թէ վաստակ
և շահ յոտին ունէին. և բարեբերութիւն
երկրին նպաստամատոյց էր, այնչափ զե-
ղնեքեանս շահէին, զԱրքունի հարկս վճա-
րէին. և հարստահարութեան բռնաւոր
զիւղատեարցն տանէին. և Տէլի անուա-
նեալ զօրացն վանատուր լինէին. և ապի-
րատութեան նոցա և պժգալի եղեռնու-
թեանց է որ համբերէին, է որ գաղտա-
կծութեամբ զբամոց զառաջս առնուին,
և գերեաց իւրեանց երբեմն զերեդարձ
լինել բաւէին:

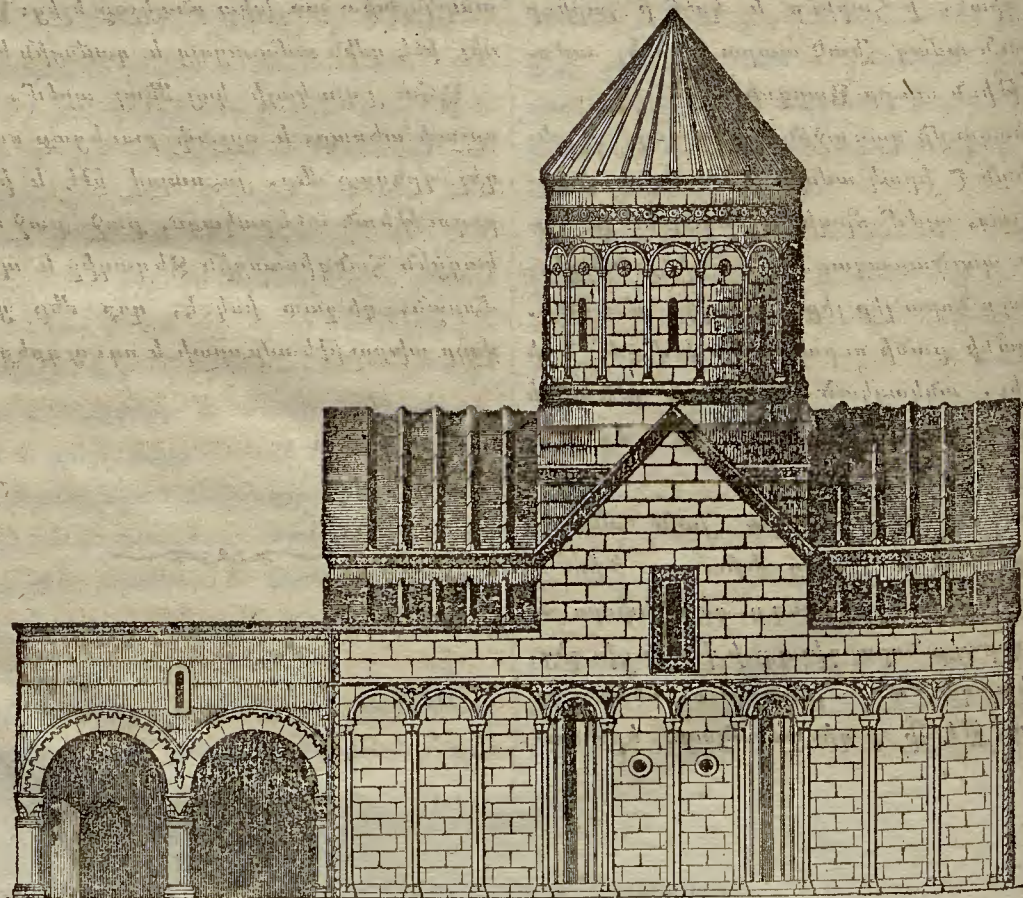
Այլ յոգիս ապաստանութիւն սոցա
ի բազմաց աստի, և եւթամեայ ազատու-
թիւն ի տրոց արքունի, և ձեռնտուու-
թիւն, թէպէտ սոքա շեղեն մերձ և այնմ,
զայնչափ երկիր դատարկացոյց. և զդա-
տարկն խիտ առ խիտ բնակչօք ելից: Եւ
սեւ թէ զմին ամայացոյց և զամային ելից:

Ահա յայս կայի կայ մնայ այժմ. զոր
որչափ տեսաք, և որչափ բաւեցաք սառու-
գել զրեցաք մեք. յուսալով թէ և ի նո-
րոգութեան աւերակացս, քաջ քաջ այլք
կացցեն հանդիսացին Տեղադիր և պատ-
մաբան, զի շատ իսկ է, զոր մեք ցայս
վայր տխրութեամբ սրտի և ոգւոյ գրեցաք:

Ներքին երևոյն եկեղեցւոյ յԱնի առ Գեորգին.

Սողոմոնեան երևոյն եկեղեցւոյ յԱնի առ Գեորգեղբէն.

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ԽԱՂԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ՄԵՋ:

Շարունակութիւն և վերջ:

Հասարակ խաղը շատ լաւ վարժմունք է նոյնպէս երեխայի խելքի համար: Խաղը իւր բաղմնատեսակ երեւոյթներով ստիպումէ մտածել և հնարել, բարդատել և զանազանել, հասկանալ և ըմբռնել, դատել և մակաբերել, — և շատ անգամ մեր մանուկներին խաղել մէջ անհամեմատ աւելի լօժիք (տրամախոհութիւն) է լինում քան թէ մեր պաշտօնական քարոզիչների և ազատութեան ակոյեանների ուռած փքված ծառերի մէջ: Խաղը քանի մի դէպքերի մէջ քաջութիւն է շարժում, միւս դէպքերի մէջ սովորեցնում է նեղ բոլորներին անվեհերութիւն պահպանել, զոյժ շրջահայեաց, հանգիստ լինել, զարթեցնում է վստահութիւն և զարգացնում է հայեցողութեան արագութիւն: Եւ ինչ որ հասակաւորներին չէք կարողանայ շուտ հասկացնել հազարաւոր վսեմ ծառերով — ալիւ և բազդաւոր կեանքի հական հիմերը — խաղը անջնջնի պարզութեամբ ապաւորում է մանուկների մէջ:

Խաղից մանուկներն այն համոզումն են իւրացնում, որ մենք միակերպ մեզ հետ ձգտող մարդիկների ընկերակցութեամբ միայն կարող ենք կեանքը վայելել, որ մենք մեր ուրախութիւն և բազդաւորութիւն ենք մեծացնում, եթէ մեր ընկերակիցների սրտերի մէջ ուրախութիւն ենք զարթեցնում, որ իւր ժամանակին և վայելուչ զիջողութիւնն միայն հնարա-

ւոր է անում համաձայնութիւնը — ամեն հասարակաց գործերի և ձեռնարկութիւնների այս հիմնական պայմանը, որ ընկերական, սէրով լցված միախումբ ներգործութիւնն միմիայն հասցնում է նպատակին, և որ հազար դէպքերի մէջ սա է միմիայն միջոց տալիս նպատակին հասնելու: Եւ շատ հասարակ, շատ քնդհանրացած, բայց մի և նոյն ժամանակ անսահման նշանաւոր և մեծ կանոններին են ուղղում անդադար մանուկն նորա խաղերը: Եւ եթէ այս կանոնները պարզ ճանաչելի չեն դառնում երեխայի համար, չեն թափանցում նորա համոզման մէջ և չեն հասունանում նորա հետ, սա ձեր յանցանք է, ձեր ծուլութեան և անհոգութեան գործ է:

Խաղը բոլոր ուսուցիչներից և դաստիարակներից ամենայաջողն և ամենազերպանցն է: Խաղը ընծայ չէ, պատահական բան չէ, խաղը երեխայի գործ է, նորա առօրեայ աշխատանքն է: Խաղալով երեխան բնութեան օրէնքներին է հետեւում, իւր սուրբ իրաւունքից է շահվում, իւր ոյժերի զարգացման պայմաններից մինն է կատարում: Ամեն բանից առաջ և ամեն բանից աւելի երեխան պիտի խաղայ, երեխան: Բայց երեխայ, տեսելով ի՞նչ պիտի հասկանանք տարիների կողմից: Սինչեւ որ ժամանակն շարունակվում է այն հասակը, որի աշխատութիւնն խաղ է: Ապագախնայում, որքան կարելի է աւելի երկար ժամանակ շարունակելու է այս հասակը: Եթէ դուք կկարողանաք թողնել, որ երեխան երեխայ լինի մինչև տասն վեց տասն եօթ տարեկան հասակը, — երանի ձեզ, երանի

ձեր երեխային: Ղուք հանդիստ եղէք, մանկական սէրը դէպի խաղը կիմանայ իւր համար վայելուչ սահմաններ և պատշաճաւոր արտայայտութիւն գտնել: Խաղին ուրիշ պարապմունք կմիանան, խաղերը ուրիշ ձևեր կստանան. գնտակով խաղալու, հասարակ վաղվզելու փոխանակ կսկսեն կրիկետ խաղալ, բայց չի փոխվի խաղի այն զօրութիւնը, որ կրթող է խելքի և սրտի:

Եւ եթէ խաղը արդարեւ, ինչպէս ասացի, առօրեայ աշխատանքն է. և ոչ թէ ժամանակի զուր կորուստ (ինչպէս սովորաբար լինումէ) ուստի խաղը երէխայն ոյժերէն համապատասխան աշխատանքի պիտի լինի: Իսկ իւրաքանչիւր աշխատութեան հետևանքը որ և իցէ օգտաւետութիւն, մարդին պիտանի որ և իցէ գործ պիտի լինի: Մանկական աշխատութիւնը մի և նոյն է: Բայց գնաակ խաղալը կամ աննպատակ վազելը կարող է արդեօք որ և իցէ օգտաւետութիւն համարվել: Սոքա միայն մարդուն մկանուններ կամ բազուկներ, Ուրեմն սա աշխատութիւն չէ, այլ մկանունների մարզումն:

Եթէ մենք կամենումենք—իսկ կամենալ այս մենք այն պարտաւորենք—որ մանուկներին խաղը նոցա աշխատանքն լինէր. մանկական գործունէութիւնը անշուշտ ուղղելու ենք օգտաւետութեան հետեւանքին, Այն բոլորից, երբ երեխան սկսում է իւր միտքը բառերով յայտնել, նա արդէն պիտի աշխատէ,—և աշխատէ այս բառի բուն նշանակութեամբ: Թոյլ տուէք նոքան կատարել այն ինչին որ ոյժը կհասնէ: Աորա աշխատութիւնը այնպէս

ձևակերպեցէք, որ երեխան աշխատելով զարգացնէր բոլոր իւր ընդունակութիւնները: Բայց թող նորա իւրաքանչիւր աշխատութիւնը վերջանայ օգտաւետ գործով որ օգտաւետ լինէր իւրան կամ իւրան շրջապատողներին, ինչպէս վերև ասվեցաւ: Ահա կրթութեան առաւել իմաստուն եղանակը: Սա դժուար է և մենք սովոր չենք այս եղանակին. բայց «ա, և Բիֆայն» «ա է կարեւոր: Եւ այս եղանակը այնքան շատ դժուար ևս չէ: Ղլխաւորն սորա սկիզբներ սեպհականացնելն է: Իսկ գործնապէս իրագործելու հնարադիտութիւնը քիչ թէ շատ իւրաքանչիւր ցանկացողը կունենայ: Աւերջապէս նոյն ինքն դժուարութիւնը իւր գեղեցկութիւններ ունի, այն մեծամեծ հետևանքներն աչքի առաջ ունենալով, որոց կարող է հասցնել այս եղանակը.

Խորէն Լարդապետ Սթեֆան:

ՀԱՅՈՑ ԼԵՁՈՒԻ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ
ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ:
(Շարունակութիւն):

Ինչպէս և լինի՝ Լայոց պատմաց կարեւորութիւնը հին ժամանակի նկատմամբ գոնէ անժխտելի է նոցա այն արժանաւորութիւնը, որ նոքա իրենց պատմելի իրողութեանց և պատահարաց մէջ աւելի խիստ և մեծ զգուշութեամբ ընտրողութիւն են արել, նշանաւոր կարեւորութիւն չունեցող շատ քիչ գործեր են յառաջադրում, և իրենց հեղինակութեանց ու գրուածոց ոճի ուղղութեան և մշակման աւելի ջանադիր են եղել քան

թէ Պարսից և Արաբացւոց մատենագիրք. կարելի է մինչև անգամ պնդել որ Հայ պատմիչք աւելի բարձր և վերին տեղն են բռնում քան Յունաց կայսերութեան պատմչաց մեծ մասը, և նոքա դարձուածոց գեղեցկութեան և ոճի հաճոյականութեան համար չեն դիմում այն երեւակայական զառանցանաց, որոց դիմում են արեւելեան միւս մատենագիրք պերճախօս լինելու ջանից ձգտելով, և թէպէտ Հայ պատմիչք բոլորովին չեն հեռանում արեւելեան ոճի էական յատկութիւնից, սակայն զիտեն հրաժարիլ այն այլանդակ համեմատութիւններից և շատ յաճախ անիմաստ այլաբանութիւններից՝ որոնք Պարսկական և Արաբական ճարտարախօսութեան զատիչ և յայտարար բնութիւնն են կազմում: Մինչև անգամ կարելի է հաստատել առանց աւելազանցութեան որ Հայ մատենագրաց շատերը, ինչպէս Մովսէս Խորենացին, Եղիշէն, Ղազար Փարպեցին, Յովհաննէս վեցերորդ կաթողիկոսն և այլ քանիք իրենց ճարտարախօսութեան, ոճոյ պարզութեան և դարձուածոյ գիտնական բանահիւսոց կողմանէ արժանի են Եւրոպականաց ուշադիր ընթերցանութեան, և որոնք դարձեալ ևս կարող են հետաքրքրութեամբ ընթերցուիլ, մեզ մօտ գտնուած և Հըռովմայու Յունաստանի իւրոյ հանած երեւելի հեղինակներից յետոյ:

Հայաստանի և Արեւելեան միւս երկիրների պատմութեան ծանօթութիւնը չէ միայն այն դրականական օգուտը, զոր կարելի է քաղել Հայկական լեզուի ուսումնասիրութիւնից որ կարող է դեռ ևս մեծ ծառայութիւն մատուցանել նախկին դը-

րականութեան, նոր իրողութիւնք յաւելլով եկեղեցական և քաղաքական պատմութեան վերայ: Հայոց Յունաց և Հըռովմայեցւոց հետ ունեցած քաղաքական յարաբերութիւնքը պատճառ եղան Հայաստանի մէջ Յունական լեզուի ուսման և մինչև անգամ կիրարկութեան տարածմանը, Վերիստոսի թուականից շատ առաջ, և շատ հաւանական է որ ինչպէս Ասորիք, Եգիպտացիք և միւս Արեւելայք նոյն և շատ Հայ մատենագիրք իրենց հեղինակութեանց գործածական լեզուն այդ ընդունած կլինէին: Տիրաւորայ Արտաւազդ որդին, զոր Անտոնիոս կայսրը դաւաճանութեամբ ձերբակալ արաւ իւր Աղեքսանդրիայ աթոռանիստ քաղաքում, ուր և կնքեց Արտաւազդ իւր կենաց օրեր, Յունարէն լեզուաւ էր աշխատասիրէր իւր մի քանի ողբերգութիւնք և պատմական գրեանք⁽¹⁾: Հայաստանի նախկին թագաւորաց այն բոլոր դրամները, որք ներկայումս մեզ մօտ են գտնուում, Յունարէն լեզուաւ են փորագրուած և երևում է որ հասարակաց յիշատակարանների արձանագրութեանց մէջ ևս մտած էր այդ լեզուի կիրարկութիւն⁽²⁾:

Երբ չորրորդ դարու սկզբներում Հայաստանը ընդունեց Վերիստոնէութիւնը, Հայոց Հըռովմայեցւոց կայսերութեան հետ ունեցած կապերն առաւել ևս ամրապնդեցան. շատ Ասորիք և Յոյնք եկան

(1) Պլուտարք. հատ. Ա. էջ 564 հրատարակութիւն Ռիւալտ Սփիան. Պարթիկ. հատ. Ա. էջ 261. հրատարակութիւն Տօլ Սուիզաս:

(2) Մովս. Խորեն. Պատմ. գիրք Բ. գլուխ 65. էջ 185:

Հայաստան իրենց բնակութիւնը հաստատելու¹⁾ և մեծագէտ նպաստում էին նորաբողբոջ գրականութեան ուսնացման ընդունին և Յունական լեզուի կիրարկութեան տարածման: Հայաստանի Պարսիկ կառավարիչը Յունական լեզուաւ կամ տառերով գրուած գլխերը ոչնչացնելու խիստ հրամաններ էին հանում²⁾: այդ հրամաններից երեւում է որ այդ միջոցում Հայաստանում Յունական բազմաթիւ գրուածք էին գտնուում: Պարսից աւերմունքները անկարող էին բոլորովին բնաջինջ առնելու այդ գրուածքները ոչ իսկ խեղդել: Հայոց առ Յունական գրուածքն ունեցած ճաշակը, վասն զի փոքր ինչ յետոյ դարձեալ տեսնում ենք: Յունական գրականութեան դպրութեան ի Հայո նոր իմն եռանդիւ վերածնութիւնը: Հինգերորդ դարու սկզբներում Ս. Սահակ Արշակունի Աթուղիկոսը այդ դպրութեան յառաջ տանելուն ամենայն միջոց ի դործ դրեց և Մեսրոպ զիտնականի հօր օգնականութեամբ ընդհանրացրեց զայն իւր Հայրենեաց մէջ, ապա աշակերտաց մեծաթիւ դաս մի կազմեցին երկրքեան ի միասին և ուղարկեցին Հռովմայեցւոց կայսերութեան զանազան քաղաքներն յուսումն դպրութեան³⁾: Սոցա աշխատութեան

(1) Պատմ. Ազատ. էջ 375, 377. և հատ. քառածայր. Պոստանդնուպոլիս. 1709 թ. Պատմ. Տարօնայ. Զննոր. զլակ. էջ 47. և հատ. 12 ծալ. 4. Պոլիս. 1719 թ.

(2) Մովս. Խոր. գիրք Գ. զլուխ 36. էջ 273. զլուխ 54 էջ 300:

(3) Մովս. Խոր. գիրք Գ. զլուխ 60. էջ 311 զլուխ 62, էջ 314, 315.

շնորհիւ է յառաջ եկեր: Յունարէն հեղինակութեանց Հայերէն թարգմանութեանց մեծ մասը: Սոքա են դարձեալ տմբողջ Աստուածաշունչը ըստ եօթանասնից⁴⁾: Աւսերիոսի եկեղեցական Պատմութիւնը²⁾, բազմաթիւ Ակեղեցւոյ Հարց գրուածքները և Պատմոյի ու Արիտոտէլի աշխատասիրութիւնքն ի Յունականէն ի Հայ վերածողք: Վերջնոց թարգմանութիւնը դրեթէ ամբողջապէս Ղաւիթ անյաղթ փիլիսոփայի աշխատասիրութեանն է պատկանում որ աշակերտակից էր Մովսէս Խորենացւոյ և որ կայր հինգերորդ դարում: Աթէ մեղ մօտ արքունի Մատենադարանում գտնուած թարգմանութեամբ³⁾ կարելի է դատել այս թարգմանութիւնը՝ յայնդէպս հնարէ եզրափակել որ մեծ ճշգրտութիւն ունին սոքա և կարեն նպաստել ճշտութեամբ պարզելու այս փիլիսոփայից բնագրի շատ տեղերի միտքը, որք այլալանաց և փոփոխութեանց են ենթարկուել ընդօրինակչաց տգիտութեան պատճառաւ:

Յետոյ Հայաստանում լոյս տեսաւ Հիպոկրատէսի և Արեւելի գրուածոց թարգմանութիւնը. և ի վաղուց արդէն կար Հոմերոսի բանաստեղծական քերթուածոց ամբողջ թարգմանութիւնը⁴⁾: Մով-

(1) Մովս. Խոր. գիրք Գ. զլուխ 53. էջ 299. Ազգար. փարպ. պատմ. Հայոց. էջ 30, 31, 32, 1. հատ. 12, ծալ. վեցնետ. 1793.

(2) Մովս. Խոր. գիրք Բ. զլուխ 9. էջ 101.

(3) Չեռագիր Հայոց. Համար 105, 106.

(4) Արքունի Մատենադարանում հայերէն ձեռագրաց 126: համարում, գտնուում է — դրժուարիմաց և սակաւ գործածական բառերի բա-

սէս Խորենացին իւր Հայաստանի պատմութեան մէջ շատ յաճախ յիշատակում է Յոյն մատենագիրքը, ինչպէս Գիողորոս Սիկիւացի, Յովսէփ, Պերոզ, Աբիդէն, Քէֆալիոն, Ուիմալիողորոս, Մանեթոն, Յուլիոս Ափրիկեցի, Պլեկոն Թալեցի և ուրիշ անձանց ժամանակագիրքը, քանի մի տեղ ևս նոցա խօսքերն յիշատակել չի զանում ¹⁾։ Սամուէլ Անեցւոյ ²⁾ ժամանակագրութեան վկայութեան նայելով կարելի է ենթադրել որ երկոստասներորդ դարու վերջերում Պերոզի պատմութիւնը կայր Հայերէն լեզուաւ, այն ինչ հաւանական է որ այս մատենագիրք նորա խօսքերը Մովսէս Խորենացւոյ և իրեն ծանօթ Աւսերիոսի ժամանակագրութեան վկայութեամբ է մէջ բերում։

Հայաստանի կործանումն և Պարսից արած աւերմունքներն չկարողացան թուլացուցանել ի Հայս Յունական լեզուի ուսումնասիրութիւնը. յընթացս հինգերորդ և վեցերորդ դարուց Հայերը Աստուածաբանութեան և եկեղեցական պատմութեան վերաբերեալ բազմաթիւ գրութեամբ վերածին ի Յունականէ ի Հայ բարբառ։ Եթերերորդ դարու վերջերում

ւական նշանաւոր ժողովածոյք որ հանուած են Հովերոսի հայերէն թարգմանութիւնից։

(1) Մովս. Խոր. գիրք. Ա. գլուխ, 1. էջ 3. գլուխ 3, էջ 7, 8, գլուխ 4, էջ 13, 14, գլուխ 15, էջ 18, գլուխ 17, էջ 48, գիրք. Բ. գլուխ 7, էջ 95, գլուխ 9, էջ 101, գլուխ 12, էջ 105, 106, գլուխ 14, էջ 111, գլուխ 25, էջ 125, գլուխ 32, էջ 145, գլուխ 71, էջ 195, գիրք Գ. գլուխ 1, էջ 231։

(2) Արք. Մատ. ձեռագ. Հայոց, համար 96, fol. 1 gers, 3 rect. et 7 rect.

Ներսէս Սամակարան Հայաստանի կառավարիչ և Պատրիկը ի ձեռն ֆիրմ վարդապետի թարգմանել տուաւ Սոկրատայ ¹⁾։ Եկեղեցական պատմութիւնը, որոց շատ կտորներն գտանուում են առ մեզ արքունի Մատենադարանում։ Ութերորդ դարու սկզբում նշանաւոր և անուանի Հայ եկեղեցական Առաջնորդն Սիւնիքի Մտեփաննոս Արքեպիսկոպոսն, որ ի Պոստանդնուպօլիս էր ուսումնասիրել Յունական լեզուի դպրութիւնը, ի Հայ վերածեց Ս. Գիորնիսիոսի Արիստարքացւոյ, Ս. Գրիգորի Նիսացւոյ և ուրիշ շատ գրութեամբներ ²⁾։ Հայոց Յունական գրականութեան մէջ զգացած ճաշակը դեռ հետեւեալ տարիներն ևս պահպանուում էր նոցա մէջ, որոյ վկայք են հանդիսանում այն ամենայն տեսակ բազմաթիւ մատենագիրք, որոց թարգմանութիւնը նոր ժամանակներումն է եղեր և զորս թուելը երկար ժամանակի կարօտութիւն ունի։ Մեծասաներորդ դարու միջին ժամանակները Գրիգոր Մաղիսարոս Արշակունի Հայ իշխանը որ իւր զիանականութեամբ և զինւորական տաղանդներով ականաւոր ոմն էր դարձեր, ի Յունականէ ի Հայ վերածեց շատ մատենաթիւքական գրութեամբներ ³⁾։ Եթերերորդ դարու միջին

(1) Միք. 2ամ. Հայոց Պատմ. հատ. Բ. գիրք Գ. գլուխ 57, էջ 375, 3. հատ. քառածալ. Ա. նետիկ. 1785. համառօտ Պատմ. Հայոց Միլիթարայ 2ագրճեան, էջ 191, Ա հատ. 8ծալ, Ա. նետ. 1811։

(2) Միք. 2ամ. Հայոց Պատմ. հատ. Բ. գիրք Գ. գլուխ 61, էջ 399։

(3) Միք. 2ամ. Հայոց Պատմ. հատ. Բ. գիրք Զ. գլուխ 39, էջ 928։

Ժամանակները Սիմէօն Զուղայեցի հոգևոր վարդապետը, որ Ասպահանուհն էր բնակուում, Պրոկղէս փիլիսոփայի գրուածոց, Հայերէն Թարգմանութիւնը սրբադրեց, զոր իրանից շատ առաջ Սիմէօն քահանայն Թարգմաններ էր Վրացերէն Թարգմանութիւնից ¹⁾։ Ասորիւն գրականութիւնը դեռ ևս մեծ օգնականութիւն կարէ քաղել։ Հայկականից որքան քաղաքական նոյնքան և եկեղեցական և սուրբ Հորց կենսագրութեանց պատմութեանց վերաբերութեամբ։ Հայաստանում քրիստոնէութեան հաստատուելուն պէս, շատ Ասորիք եկան բազմութեամբ անդ-բնակուելու, աւետարանական վարդապետութիւնը քարոզելու և ուսուցանելու, վանքեր կառուցանելու և եպիսկոպոսական աթոռ հաստատելու ²⁾։ Տարօնայ դաւանի մէջ եղած Ս. Վարդապետ հոգևոր վանքը, Հայաստանի հին աստուածոց նուիրուած մեհենի աւերակաց վերայ շինուեցաւ Օհնոր անուն Ասորւոյ մի ձեռքով՝ որ Ս. Գրիգորի Լուսաւորչի Հայապետի Առաքելոյ Ժամանակակիցն էր ³⁾։ Սինչև վեցերորդ դարու վերջերը սորա բոլոր յաջորդք Ասորիք էին ⁴⁾։ Հայաստանի հարաւային

արևելեան բոլոր մասերը, Տիգրիս և Նիքատ գետերի միջնավայրում եղած Ամիթ և Միաֆարեհին քաղաքաց շրջակայքը, Նոփաց նահանգը և մերձակայ կողմունք բոլորն ևս Ասորեստանեայց ազգեցութեան ներքոյ էին, մահաւանդ կրօնական և գրականական յարաբերութեանց նկատմամբ։ Այս նահանգաց բոլոր եպիսկոպոսունք Ասորիք էին և Անտիոքայ Պատրիարքի իրաւասութեան տակ ¹⁾։ Բոլոր վանականք և մատենագիրք Ասորւոց լեզուն էին ի կիրարկանում եկեղեցական արարողութեանց, գրականական աշխատութեանց և այլ զրուածոց մէջ։ Հայաստանում բնակող Ասորի քահանայք վերջերն այնպէս հորացան մինչ փորձ փորձել ձկտեցին Պաթուղիկոսական դահը բարձրանալու։ Նոցանից շատերը Պարօկապոսնի Թագաւորի և Պարսիկ զինուորական հրամանատարաց նպաստիւք և պաշտպանութեամբ կարողացան արքայութեան օրինաւոր Պաթուղիկոսը և ամբառնալ Ս. Գրիգորի Հայրապետական աթոռը ²⁾։ Այս զանազան փորձերը մեծ առիւթութիւն ներշնչեցին Հայոց առ Ասորիս, ինչպէս կարելի է տեսնել նոցա շատ զրուածոց մէջ, և թէև այդ զրուածքները կրօնական հարցերի վերաբերութեամբ մեծ համաձայնութիւն են արտայայտում, այնու ամենայնիւ նոցա մէջ մեծ հակիրութիւն է երևում միմեանց դէմ։

(Մատենադարանի հրատարակած)։

(1) Պատմ. Հայոց, Առաքել Գաւրիթեան, զուլիս 29, էջ 395, 1. հատ. 88-րդ. Ամստերդամ. 1669 թ.

(2) Տարօնայ պատմ. Զեկուր. էջ 47.

(3) Ագաթ. էջ 363, 364, 365. Զեկուր. պատմ. Տարօն. էջ 63, 64.

(4) Յովհաննէս Եպիսկոպոս Մամիկոնեանց, Պատմ. Տարօնայ. Կ. Պոլիս. 1719. Ա. հատ. 12-րդ.

(1) Lequilm, Oriens cristianus, tom. 11. p 990—1007.

(2) Մովս. Խոր. զերբ Գ. զուլիս 64, էջ 318, զուլիս 65, էջ 319, 320, զուլիս 66, էջ 322. Ղազար Փարպ. էջ 46, 47.

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն

ՍԱՆԱՏՐՈՒԿ ԹԱԳԱՒՈՐԻ ՎԱՆՃԱՆԸ.

(Շարունակութիւն).

Վարարայր Գ.

ԵՐՈՒԱՆԴ, ԵՐՈՒԱՋ, ԱՐԳԱՄ ԵՒ ՍՆՈՒԿ.

ՍՆՈՒԿ.

Ողջոյն ընդ ձեզ. ես կարծեցի որ Արգամ
Աստ պիտի գայր, առեւ ես անդ կերթամ:

Երուանդ.

Գալք է բարին, Սնուկ հզօր ազգապետ:

Արգամ.

Ի գինեբուրաց յեղանելս անդ ես թեպէտ
զամեցայ քեզ նշմարք առնել միասին
Դայ աստ, ասկայն ասի լաւ չէ երկուսին
Միանգամայն թողուլ սեղանն եղանել,
Եւ պատճառ տալ մեր մէջ դառ ինչ տեսնել:

Սնուկ.

Տեսանելոյ ոչ ալք մնաց և ոչ լցոյ,
Երբ պարերգուք մոտս և ես ետու խոյս.
Այս չէ խելոյ արժանանալ Պարթեանց,
Այլ շամբութիւնք Մակեդոնեանց և Յունաց-
Անոյ գինին մոլեգնեցելոյ արքային.
Անուն անպի կալուածք բունց ինչպանին.
Այժմ ընդ երեկս կամի յորս հեծանել,
Հրամայեց Երուանդին ևս հրաւիրել:

Երուանդ.

Մի թէ Երուանդ վերականգնու է որոցոյ,
Կամ նմա է յանձնած պահեստ էրեցոյ:

Սնուկ.

Քաջի արանց խորհուրդն կարծեմ թէ այլ է.
Որոն պատրաստ դաւադրութեանց կրկես է.
Երուանդ նորան այսօր հայրն խոր խոյցեց,
Ինչ թուեցաւ թէ նա մաքին բան դրեց:
Մանաւանդ մէկ հրաման տուեց պիտակին.
Նա երբ լսեց, խռովեցան դէմք նորին.
Ձեմ երկբայեր ասի թէ այն հրաման,
Վասն Երուանդայ դատակնիք էր մահուան:

Երուանդ.

Ձիասնի գործն անդ որ իրերաց մեկը դաւեց,
Ապա թէ ոչ մեկը ևս այնքան ապուշ չենք:

Սնուկ.

Յարբեցութեան թէ մէկ ազնաւ ըսպանէ,
Տասն և հինգ գիւղ ղեռպանին կու պարգևէ:

Արգամ.

Իրաւ եթէ փաղը ուղի դեսպանը,
Արքայն չունի հնար փոխել իւր բանը.
Այն կալուածքն ինչ որ նրան խոստացաւ,
Համարեա թէ ղեռպանն արդէն ստացաւ:
Երուանդ.

Ո, աստուածք մեծք, ինչու այսպէս յիմարեն,
Առ ի լիկել մասնեցիք Հայք ստորին,
Եւ մեք դեռ ևս չունինք փափաք աղատել
Որպէս թէ մեծ գործ է խորհուրդ հաստատել:

Սնուկ.

Հաստատեցեք ինչ խորհուրդ որ կամենաք,
Ես ձեզ հետ եմ եթէ կամիք, իմանաք,

Այսօրվան ճաշ համբերութիւնս սպասեց,
Ամեն ազգաց մէջ խալտառակ մեկ արեց:
Ոչ է տեսել մերկ օրերդք ի կաքաւ,
Կայիցի, պարել, ցուցն յօրինել նուագաւ:
Արքայն ինքնին իւր բաժակէն տայ գինին,
Որ աւելի լիտիանան, մոլեգնին:

Երուանդ.

Իսկ դեռ այս նոր կոտորանս քո ալք:

Որ աւագաց մեկն էս բարձիւ և փառք:
Բայց մէկ Հրեայ շատ ղեղեցիկ գըրել է,
Թէ արքունեաց գործ յոր սփիւ հասկ է.
Հրեից կրօն մեր կրօնին չէ նրման (1).
Նաքա ունին անթիւս աւանդք հնութեան.
Մեք կալաւորեց ասողեր, կրակ, արեգակ,
Նաքա կասն մէկ Աստուած կայ անբաղակ,
Որ ստեղծել է արեգակ և լուսին,
Եւ կիսնամէ թէ երկիրը, թէ երկին.
Այս սանկո՞ղն է ուղարկել Յիսուսին,
Որ էր նորարան և որդին Միածին.
Այն Հրեայն քանկատ կանէ այն մասին,
Որ Սանատրուկ. ուրացել է Յիսուսին,
Սա այն մարդն է որ առ Արքայը զրկել էր,
Դատաւարկաւ անձեռագործ իւր պիտակը.
Յեոյոյ եկաւ թաղէ նորա մէկ ղեռպան,
Մեր աստուածաց տաճարը նուա փակեցան.
Այս թաղէի աշակերտ էր Սանատրուկ,
Որ մինչ ի մահ անխախտ պահեց իւր ուխտը:
Այս մատենդը պիտի պահէ յաւիտեան,
Սանատրուկի ցանկ դառնութեան ղալմալան,
Սարգանապալ այսքան լարիք գործած չէր,
Վարքակ այլքան ինեկեղութիւն տեսած չէր:

Արգամ. (Ձարմանալով այս խօսքերին.)

Միթէ Երուանդ, դու Հրեից գէր գտես,

Երուանդ.

Դա Հրեից և Ասորաց քրմաց պէս,
Ոչ թէ միայն կրկնութիւնայ քնթի տակ,
Այլ և շատ հին անցեց ունի յիշատակ:

Երուանդ.

Ես լաւ գիտեմ Հռոմեական գործութիւն,
Յունաց մատենաք քաղել, առնել գրչութեան:

Արգամ.

Եղանի թէ դա լինէր մեր քրմապետ:

Սնուկ.

Աւալ Երուանդ պիտի լինի նախագետ:

Արգամ. (Ունցաւ առնելով).

Կահապետք է մեր այժմեան թագաւոր:

Սնուկ. (Շատագնելով).

Երուանդ կարէ լինել արքայ փառաւոր:

Արգամ.

Ես յօժար եմ որ Երուանդ մեր քան բազմի:

Երուանդ.

Յայնժամ Արգամ կընի երկրորդ Արքայի:
Արգամ.

Սնուկ կընի սպարապետ Արամեան:
Սնուկ.

Երուանդ կընի մեր քրմապետ պատուական:

Արգամ.

Ես որսոյ տեղն կարեմ չառ մարդ գումարել:
Ես որսոյ տեղն որսալու զո՞ւրկն եմ քննել:

(1) Թուղթ Յուդայի խաւարելոյ ի Կաթուղիկեայց:

Երուանդ.
Եւ ես կարեմ համախոհեցաւ աղղ առնելու
Սլուկ.
Դիպաղեղանց մէջէն ով կայ շահատակ:
Երուանդ.
Քան ղիս լաւը չես գտաներ լուսնի տակ.

Արգամ.
Թէ այդպէս է, ահա երդնում ի մեր քայլս,
Որ Երուանդայ գահ կազդուրէ այս իմ այն,
Տիգաւորք իմ կաշարեն անտառը,
Սմենայն ինչ կաշարտակէ մացառը:
Սլուկ.
Թող Երուանդը միշտ արքայի մօտ կենայ,
Որ նորամէն ոչ ոք կասկած չունենայ,
Երբ հասանէ նորան քաղաքի հարուածը,
Նա թող քարչէ նեւը, խնու այն խոցը,
Մենք աղաղակ կը ամբառնանք աղմկեալ,
Եւ նոյն ժամայն կեցցէն կանուսմէր ընտրեալ,
Թէ որսակից իշխաններէն մէկ քանին,
Մեզ հակառակ ձայն շարձակեն յանտառին,
Տիգաւոր քորք յառաջ կուգան արշաւամբ,
Սյն քանիսին կը լեցնեն յար մահուամբ:

(Մէկ Սուրբանդակ անքա մտաւ):
Սուրբանդակ.
Հրաման է ի վերադառնալ արքայէ,
Որ գայ Երուանդ որսակցութեամբ ընկերէ:
Երուանդ. (Տալ քննա ռուկի դանակով):
Ինձ պաշտելի է հրաման արքայի,
Ես կհամեմ յնա ի մուտս անտառի:
Արգամ.
Միայն հրաւեր Երուանդայ է, մեզ չըկայ:

Սուրբանդակ.
Սլ. Սուրբանդակ ձեզ ուղարկեց մեծ արքայ:
(Սուրբանդակը գնաց.)
Սլուկ.

Ուրեմն և ինձ գնացած կըլին Սուրբանդակ:
Արգամ.
Մեզ չէ պիտոյ այժմ առանձին հրաւերակ:
Երուանդ.

Ես ձեր հետ գամ, Թէ մրտանում առանձին,
Եւ ինձ յարմար տեղ գտանեմ յանտառին:
Երուանդ.

Ուստի գետնեք Թէ որ կողմն կընկնէ որս:
Արգամ.
Լաւ է երթալ ի միասին անձինք չորս:
Սլուկ.

Արդեօք լաւ չէր նեւոր դեղել Թիւնեքով:
Երուանդ.

Իմ նետերս միշտ միսած են դեղերով:
Երուանդ.

Բանը այն է որ նետ նորան խոց դրնէ,
Սյն ես գիտեմ ինչպէս քարչել նետ յանձնէ.
Թէ մնացած լինի կենաց կէս բաժին,
Ես կհամեմ նորան ի մէջ իմ գրկին:
Թէ նետ նորան չկարենայ սպանել,
Բազուկներս կարեն նպաստ հասանել:
Արգամ.

Ահա այս է մեր արքայի չափ խելքին,
Որ քեզ խոցել և որս կըրթայ միասին.
Չի ասիք Թէ որսորդաց նետ չառ անգամ,
Մահ զը բերէ անակնկալ տարաժամ:
Սլուկ.

Հին առած է Հայոց մէջը տարածուած,
Թէ երբ այժի լինի մահու օր հասած,
Կը քրքրովի հովուի ձեռն հաստ զոյդն,
Որ կայծակի պէս կհասնի իւր գլխոյն:
Սանաւորուկը Երուանդի սկզբ խոցելով,
Իւր ինքն խախտեց անկեան վէմը քանցելով.
Սյժմ կուղէ նոր դաւանօք գործ ուղղել,
Լաւ, Թէ չընկնի այն դուր որ ինքն է պղղել:

(Սնուցեալն է յետագայս):

Ա Ձ Գ Ա Յ Ի Ն

ՀԱՇՅԻՒ

Մարի և Զաւարդ Սրբիշէն աղագրաց Զոհայ, սխեալ է 1
Յոնիւար 1870 յարւոյ 954 Դեկտեմբեր 1874
աղի Պարսից Ուսմի:

Մարտի 1870:

Յոնիւար 1: Զկնի Հետազոտութեան
Նորին Սրբալուծեան Տեառն Մով-
սիսի Արքեպիսկոպոսի և Գերապա-
տիւ Առաջնորդին մերոյ և կնքելոյ զուղ-
ղութենէ Հաշուցս Արկեղն, մնացորդ
մուտքն թէ առ ձեռն պատրաստ դրամ
և թէ ի վերայ մուրհակաց է. . . 6426 3

Փետրւար 25: Յարգոյ Պարոն Յա-
րէթ Սեղրաբեան ի Բուշեայ նու-
րեալն ի նպատակ աղքատաց. . . 250
,, ,, Գեր. Պարոնայք Արգար
և ընկերաց ի Վալկաթայ առաքեալ
2000 հօ. Ռուսիեաց Արկեղն առ նոսա
եղելոց՝ տարեկան վաշխն. . . 450

Մարտի 19: Գերապատիւ Հոգաբար-
ձուաց սուրբ Յովհաննու Եկեղեցւոյն
Բիւժախոյ առաքեալ 15000 ջաւա
ռուսիեաց Արկեղն առ նոսա եղելոց՝
տարեկան վաշխն. . . 1800

Օգոստոս 23: Ի Գերապատիւ Պարո-
նայց Արգար և ընկերաց Վալկաթայ
ստացեալ զմայր գումար Արկեղն 2000
հօ. Ռուսիեաց, որ է. . . 4500

Սեպտեմբեր 23: Փոխ տուեալ զու-
մարաց վաշխ ստացեալ. . . 19

Նոյեմբեր 2: Գերապատիւ Պարոն
Թովմաս Մեղրուսեան Վալկաթու նա-
զարեթայ սուրբ Եկեղեցւոյ Եկե-
ղեցաւանն առաքեալ ի քանի ամաց
հետէ մնացեալ վաշխ. . . 1364

Նոյ. 9: Ի Բիւժախոյ ի բարեպաշտ
Հայոց Հանգանակեալն. . . 600
ի Սմարանգ. . . 650

ի Սուրբայքա ի Հայոց, . . . 200
 Նա և ի Գեր. Հոգ. սուրբ Յով-
 Հանու Եկեղեցւոյն Բժաւիոյ գումա-
 րաց վաշխ. 450

Զաւառուիք 1900 որ է 3838

Դեկտեմբեր 12: Փոխ տուեալ գու-
 մարաց վաշխ և այլ գտանելիք ստա-
 ցեալ. 33 2

է 1871 ա.ժ.

Յուլիս 20: Գերապատիւ Պարո-
 նայք Արքար և ընկերաց առաքեալ
 վաշխ գումարաց. 414

" " : Ի Բուշեո ի Հայ և ՂԱճՂ.
 բարեպաշտաց. Հանգանակեալ գումարն. . . 869

Մարտ 6: Փոխ տուեալ գումարաց
 վաշխ ստացեալ. 15 12

Մարտ 25: Ի Կալկաթա Արժանա-
 պատիւ Տէր Նիկողայոս Տէր Յ. Ե.
 ղիայեան վիճակաւոր Աւագ Բաշա-
 նայն Հանգանակեալ ի բարեպաշտ
 Հայոց Հասարակութենէն 1600

Մարտ 28: Ի Հաշտ Գերապատիւ
 Աղայ Կարապետ Աւետիքեան առաքեալ
 ի նպաստ աղքատաց 150

Մայիս 10: Ի Դաքա Սրբակրօն Տէր
 Դաւիթ Ս. ՆաՀապետեան վիճակա-
 ւոր քահանայն Հանգանակեալ ի բա-
 րեպաշտ Հայոց Հասարակութենէն . . 1198 6

Մայիս 10: Ի Ռանգուն Սրբակրօն
 Տէր Սարգիս Տէր Մատթէոսեան վի-
 ճակաւոր քահանայն Հանգանակեալ
 ի բարեպաշտ Հայոց Հասարակութենէն. . 276

" " : Ի Կալկաթա Գերապա-
 տիւ Պարոն Թովմաս Մկրտումեան Ե.
 կեղեցական Հանգանակեալ. 287 10

Օգոստոս 5: Ի Դաքա Սրբակրօն Տ.
 Դաւիթ Ս. ՆաՀապետեան ի Վսե-
 մախալ Գնիմիէն մահճատեանէն ըս-
 տացեալ. 2800

" " : Մի Հարիւր բնութեան
 ճառեալ ալեր շահն եղև. 1415 16

Օգոստոս 5: Ի Գերապատիւ Պարո-
 նայք Արքար և ընկերաց ստացեալ
 զմնացորդ մայր գումարն Արկեղ 2000
 Կօ. ուսմեաց, որ է 4400

" " : Ի Գերապատիւ Հոգա-
 բարձուաց սուրբ ՅովՀաննու Եկեղե-
 ցւոյն Բժաւիոյ ի մայր գումարաց Ար-
 կեղն միայն 4500 Զաւառուիքի ստա-
 ցեալ, որ է. 9000

Սեպտեմբեր 12: Ի Բուշեոյ բարձր-
 ատիճան Կօնէլ Պէլլի Հիւպատոսն
 Անդղիացւոց տէրութեան առաքեալ
 ի նպաստ աղքատաց. 750

Հոկտեմբեր 27: Ի Բաքու*) Մարդասի-
 րական ընկերութիւնն Հանգանակեալ ի
 բարեպաշտ Հայոց Հասարակութենէն 2495 19

Հոկտեմբեր 29: Ի Դաքա Սրբակրօն
 Տէր Դաւիթ Ս. ՆաՀապետեան և
 Հանգանակեալ. 1162 10

Նոյեմբեր 25: Ի Բուշեոյ Բարձրա-
 տիճան Կօնէլ Պէլլի Հիւպատոսն ևս
 առաքեալ. 1000

Դեկտեմբեր 15: Ի Բժաւիա բարե-
 պաշտ այլազգի Բրիտոնեայքն Հան-
 գանակեալ և ի ձեռն Գերապատիւ
 Պարոն Աղանուրի Պ. Աղանուրեան
 առաքեալ ի նպաստ աղքատաց. . . 1900

Դեկտեմբեր 20: Ի Կալկաթա Արժա-
 նապատիւ Խաչ. Տէր Մարտիրոս Ա-
 ւագ քահանայ Տէր Յովակիմեան
 Հանգանակեալ ի Գերապատիւ Արք
 եպիսկոպոսէն Անդղիացւոց Կալկաթայ
 ևս յայլոց. 1680

Գումարն եղև 49594 9

(*) Ի Բազուայ փոխանցմամբ գումարոյն աղ աստ գտաւ առանե-
 տութիւն ինչ:

Ծախ 1: 1870 տի:

Յունիս 2: Յայս ամիս 13 տուն աղ-
քատաց հատուցեալ զգումնր. որպէս
և յանուանէ կան յիշատակեալ ի
Մայր հաշիւն զոր համառօտեմք ի
զիւրութիւն ընթեռնեաց. 70

9 հոգի զիւղականաց հացազին հա-
տուցեալ: 7

Յունի 5: Ի Տօնի Ս. Ծննդեան Բրիս-
տոսի ի ձեռն թաղական քահանայից
և զործակցութեամբ միոյն յանդամոց
Հոգաբարձութեանս բաժանեցաւ յաղ-
քատս ըստ ներքոյ յատկութեանն.

Ի Դաւրէթ թաղ 160
Ի Ղարազէ 60
Ի Քօշէր 57-10
Ի Զարսուն 70
Ի Յակոբջան 57-10
Ի Մեծ Մէյդան 90
Ի Փոքր Մէյդան 60
Երևան 56

6001 611 611

Փետրվար 20: Յայս ամիս 13 տուն
աղքատաց հատուցեալ 66

Մարտ 29: Յայս ամիս 5 տուն աղ-
քատաց հատուցեալ 22

1 հոգի զիւղականի հացազին 4

Ապրիլ 20: Յայս ամիս 5 տուն աղ-
քատաց հատուցեալ 43

1 հոգի զիւղականի հացազին 3

Ապրիլ 20: Ի Տօնի սրբոյ Զատիկին
թաղական աղքատաց ըստ վերոյ
կարգին ծննդեան 611

Մայիս 27: Յայս ամիս 15 տուն աղ-
քատաց հատուցեալ 108

1 հոգի զիւղականի հացազին 3

Յունիս 25: Յայս ամիս 18 տուն
աղքատաց հատուցեալ 231

Յուլիս 30: Յայս ամիս 34 տուն
աղքատաց հատուցեալ 244

1 աղքատի թաղման 15

Օգոստոս: 30 Յայս ամիս 63 տուն
աղքատաց հատուցեալ 408 10

15 հոգի զիւղականաց հացազին և
ճանապարհի ծախս վերադառնալոց 19

„ „ „ Ըստ հրամանի Սրբա-
զան Տեառն Մովսիսի Արքեպիսկոպոսի
և Առաջնորդին մերոյ՝ հատուցաբ
ղստերն խելացնոր Ստեփաննոսի Տէր
Հայրապետեան. 30

1 հատ ուրազ և երկու հատ չուան
գնեալ վասն գործունեայ աղքատաց. 9

Բթաւիոյ 1800 ուսիկեաց փոխա-
նակազրոյ պակասորդն վասն կանուխ
գտանկոյ զգումարն. 15

Գնեալ 80 բեռ ալիւր, որոյ 60 բեռն
եփել տալով ի պէտս աղքատաց՝ առ
բեռն 3 ուսիկեւարձ հատուցեալ հա-
ցարարին եղև 180 ուսիկեւ, ևս ալիւր
պակասորդն 107-10 ուսիկեւ որբ են. 289 10

Սեպտեմբեր 18 Յայս ամիս 39 տուն
աղքատաց հատուցեալ 268

4 հոգի զիւղականաց հացազին և
ճան՝ ծախս. 12

Մնացորդ 20 բեռ ալիւրն վաճառ
եալ, որոյ գնոյ պակասորդն է. 40

Սալկաթու 4500 ուսիկեաց ներքոյ
պակասեցուցեալ վասն կանուխ գտա-
նկոյ զգումարն. 10

Հոկտեմբեր 27: Յայս ամիս 31 տուն
աղքատաց հատուցեալ 183 5

7 հոգի զիւղականաց հացազին և
ճանապարհական ծախս. 16 10

2 թաղման 19

7 հատ մեծ և փոքր ուրազ և 1
բաժ վասն գործունեից. 19

Նոյեմբեր 28: Ի քաղաքական թիւ աղ-
քատացն, որոց և ըստ կարեաց Առ-
կեղն վճարի գումար, որպէս ի ներքոյ
տեսանիլ

Յայս ամիս 128 տուն աղքատաց
հատուցեալ 553 9

13 հոգի զիւղականաց հացադին և ճանապարհական ծախս.	31
38 հատ մեծ և փոքր ուրաք և 25 չուան վասն գործունէից.	116 17
2 թաղման.	16
Վասն Կալկաթու 1364 ռուբլիանց կանուխ գտանելոյն պակասորդ.	9
Կուսանաց Անապատի Աղօրին վերանորոգեալ վասն աղալոյ զցորեան Արկինը, որոյ ծախքն է.	157 14
Դէկտեմբեր 28: Յայս ամիս 188 տուն աղքատաց հատուցեալ.	1032 6
75 հոգի զիւղականաց հացադին և ճանապարհական ծախս.	148
23 հատ ալեր փետակ կամ հոր գնեալ.	10 14
2 թաղման.	13 4
3 հատ մեծ և փոքր ուրաք գնեալ վասն գործունէից.	20 10
Մի զոյգ դուռ գնեալ վասն Արկինը, զոր և շինեալ յեկեղեցւոյ սուրբ Յովհաննու ի շարուն թաղ.	14
Ի 1871 ապրիլ	
Որովհետև առաւելեալ քան զմի հազարս թիւ աղքատացն, ուստի աւելանք նոցա միայն ի ցուցակս թաղական քահանայից յիշատակին, և ի սոյն հաշիւ և եթ զորոց բովանդակութիւնն գրեմք.	
Յունիս 24: Յայս ամիս ութն թաղից Զուղայ աղքատաց հատուցեալ.	1393
59 հոգի զիւղականաց հացադին և ճանապարհական ծախս.	76 10
Նորակեր Միրզայ Աբրահամին.	30
1 թաղման.	6
2 հատ չուան վասն գործունէից.	1 10
Փետրուար 29: Յայս ամիս ութն թաղից աղքատաց հատուցեալ.	1274 10
75 հոգի զիւղականաց հացադին և ճանապարհական ծախս.	53
Միրզայ Աբրահամին.	10
1 թաղման.	4

21 հատ բահ և 3 ուրաք վասն գործունէից.	92
Վասն վերադառնալոյ փոխանակադրոյ աղաղգ վաճառականին ի Կալկաթա, որոյ գումարոյն վաշխ հատուցեալ.	57
Մարտ 24: Յայս ամիս ութն թաղից աղքատաց հատուցեալ.	1810 10
121 հոգի զիւղականաց հացադին և ճանապարհական ծախս.	132 10
Միրզայ Աբրահամին.	10
6 հատ բահ և 3 ուրաք վասն գործունէից.	38
Ղարաբեկ թաղի դուռն վերանորոգեալ, որոյ ծախքն է.	20
Ապրիլ 24: Յայս ամիս ութն թաղից աղքատաց հատուցեալ.	1645 10
128 հոգի զիւղականաց հացադին և ճանապարհական ծախս.	175 10
Միրզայ Աբրահամին.	30
Վասն Արկինը 750 լիտր ցորեան աղալոյ վարձ հատուցեալ.	70
58 հոգի մշակաց վարձ վասն մաքրելոյ զփողոցս Զուղայ ի զբաղմունս գործունէից.	40 10
1 հատ բահ.	2
2 թաղման.	16
Մայիս 29: Յայս ամիս ութն թաղից աղքատաց հատուցեալ.	3102
361 հոգի զիւղականաց հացադին և ճանապարհական ծախս.	448 10
3 թաղման.	22
Յունիս 26: Յայս ամիս ութն թաղից աղքատաց հատուցեալ.	1312 10
388 հոգի զիւղականաց հացադին և ճանապարհական ծախս.	542 5
1 թաղման.	8
Յուլի 24: Յայս ամիս ութն թաղից աղքատաց հատուցեալ.	905
80 հոգի զիւղականաց հացադին և ճանապարհական ծախս.	126
3 թաղման.	21
Օգոստոս 28: Յայս ամիս ութն թաղից աղքատաց հատուցեալ.	2228

66	Հոգի զիւղականաց հացաղին և ճանապարհական ծախս	70
1	ուրաք	2
6	Թաղման	33
	ի բանդիլ կամ ուլմ Թուղթ 8 դու- ղին պահարան և 2 տոմար վանն Ար- կեղն զնեալ	20
	Սեպտեմբեր 23: Յայս ամիս ուլմն Թաղից աղքատաց հատուցեալ	2128
86	Հոգի զիւղականաց հացաղին և ճանապարհական ծախս	100
1	Թաղման	6
	Հոկտեմբեր 50: Յայս ամիս ուլմն Թաղից աղքատաց հատուցեալ	2527
	Թաղական աղքատաց հարկն Տէ- րութեան հատուցեալ	90
146	Հոգի զիւղականաց հացաղին և ճան. ծախս	299 10
3	Թաղման	16
	Տէր Մկրտիչ Տիրտերայ քահա- նային ճան. ծախս	20
	Ի ձեռն Արժանապատիւ Յաջորդ Խաչ. Խաչատուր Վարդապետին վա- սըն Փերիու բնակեալ աղքատաց հա- տուցեալ	1000
	Նորոգ շինեալ զկնիք վանն Ար- կեղն, որոյ ծախքն է	11 10
	Զմին ի սենեկաց սուրբ Յովհանն- նու եկեղեցւոյն վերանորոգեալ որպէս համբար ցորենոյ և ալբր վանն Ար- կեղն, որոյ ծախքն է	117 2
	Նոյեմբեր 29: Յայս ամիս ուլմն Թաղից աղքատաց հատուցեալ	2349 10
139	Հոգիք զիւղականաց հացա- ղին և ճան. ծախս	244 10
	Վանն ԲԹաւիոյ 4500 ջաւառու- փեաց կանուխ գտանելոյն պակասորդ	50
1	Թաղման	7
	Դեկտեմբեր 23: Յայս ամիս ուլմն Թաղից աղքատաց հատուցեալ	2588
28	Հոգիք զիւղականաց հացաղին և հանդերձաղին	39 10
	Նորակնիք Վարապետին	12

Վանն կուսանաց եկեղեցւոյ վերա- նորոգութեանն հատուցեալ	50
Ի 1869 ամի Գեկտեմբեր ամսոյ յետ վերահաքութիւն գործելոյ զհաշ- ւոյս Արկեղն նորին սրբազան. Տէր Մովսէս Արք. Եպիսկոպոս և Գերա- պատիւ Առաջնորդն ի նոյն մայր հաշիւ Արկեղն յիշատակեալ է ի բաց որոշել զի քանի ամաց մնացեալ անյուսալի 41 հատ մուրհակաց գումարն պար- տապանաց Արկեղն, որպէս և մէք պստ ի բաց գրեցաք	1422
Ի գումարաց Արկեղն հետզհետէ գտեալ պիտակ արծաթ դրամ	44
Մնացորդ համարոյս ա- ջողակ Արկեղն մնայ ի վերայ մուրհակաց (որք ըստ մեծի մասին անյու- սալիք).	8382 34341 4/2
Տուեալ ի զին ցորենոյ 3487 15	
Առ ձեռն պատրաստ գու- մար Արկեղն	4383 92 15253 4/2
Գումարն եղև	49594 9

Հոգաբարձօք Արկեղ Աղբատաց
Տ. Յարութիւն Տ. Ս. Տ. Յարութիւնեան
Տ. Սեդրեստոսն Յովհաննէսեան.
Տ. Կիրեղ. Թ. Տ. Յովհաննէսեան.
Հաղար Գ. Աղբատեանց.

Ստորագրութիւնք վկայութեանց 23 անձանց,
փոխառացնորդի, քահանայից և Գաւառա-
նորաց Ասպետանաց:

Ծանօթութիւն:

Ի սկզբնաւորութենէ 1870 ամի Թանկութեան
քաղաքիս Ասողհան ամիողջ Թիւ աղքատաց
ջուղայ էր յայնժամ իւր 350 հոգիք, որք մինչ
գմայիս ամիսն եղեն 744 հոգիք, և հետզհետէ ա-
ռաւելեալ են այժմ 1015 հոգիք ցուցակաւ, որոց
շարունակաբար յիւրաքանչիւր եօթնեկի հատու-
ցեալ լինի գումար յԱրկեղէն ի ձեռն Թաղական
քահանայից, և գործակցութեամբ միշտ յԱնդա-
մոց Հոգաբարձութեանս և ստացեալ լինի վաւե-
րական ստացագիր:

Ի 1871 սեպտեմբեր ամսոյ սկսեալ մերձ 280
հոգիք գործունեայքն ի վեր աղքատաց յատկա-
ցեալ գումար ստանան ի ձեռն բարեպաշտական
ընկերութեանն Անգղիացւոց և այլոց, որք և աղ-

խատեն ի շինութիւնս փողոցաց Զուղայ, և յայլ ազգային գործս:

Արտաքոյ ցուցակի տնականցի աւանդն՝ որոց և արժանն է՝ երբեմնապէս հատուցանի նպաստ ինչ չափաւոր, ոչ յաւել քան դասն թուման:

Պանդուխտ գիւղականաց՝ բնակիւոց աստ. կամ վերադարձիւոց հատուցանի հացազին և ծախս ծանապարհին:

Գործունեայ անձանց՝ որք կարեն գործել տուեալ լինի գործիք այս ինքն բուհ, ուրազ և չըւան առ ի գործել նոքօք, զի մի իսպառ ձրի զհաց ուտել ուսանիցին:

Ի մասին թաղական աղքատաց հատուցանելի հարկն տէրութեան, միայն յայտ ամ հատուցեալ եղև Արկեղէն:

Առ տարին ըստ կարողութեան Արկեղն գնեալ լինի ցորեան կամ արիւր, որ ի ժամանակի տրուութեան վաճառի հացարարաց առ ի պատրաստի հաց լինելոյ ի պէտս աղքատաց, և որոշահսն զրի ի մայր հաշիւ Արկեղն յօգուտ աղքատաց:

Անցեալ ամսոյ մէջ՝ Ասպահանայ Հայոց «Արկեղն աղքատաց», Հոգաբարձութիւն՝ իւր երկամեայ գործառնութեանց Հաշիւը յղել էր առ Ա. Կ. Հայրապետ մեր, զոր կարեւոր համարեցաք Ամառորոյս միջոցաւ հաղորդել ի գիտութիւն և ի մխիթարութիւն համադրայնոց մերոց:

Առ առթիւ քաղցր պարտք կզգամք մեր խորին շնորհակալութեան հաւաստիքը պարգևել նոյն բարեսէր Հոգաբարձութեան, որոյ բարենպատակ ջանքերը բազմադիւն հանգիսացել են մանաւանդ Պարսկաստանի վերջին ցաւալի և դառնակսիւն անցից ժամանակ, որով բազում մերազնեայ տառապելոց պէսպէս մխիթարութիւններ և նոյա ներութեանց, վշտաց և բեռանց թեթևութիւն բարերարած է, բազմաց կենաց ազատարարք է կանգնած, սովամահ և յայլ և այլ

արկածից կորուլելով, միանգամայն մարդկութեան՝ Բրիտանիութեան և ազգասիրութեան վայել ճգամք և քրտամք անգը քան զպարտիսն կատարած է իւր պաշտօնը և յաւիտենական նախանձելի յիշատակ թողել է Պարսկաստանաբնակ Հայոց բազմաց ներկայից և ապագայից սրտերում:

Կաղաչեմք զԱստուած՝ միշտ զօրացուցանել զնոյն Հոգաբարձութիւն Արկեղն Աղքատաց՝ յարատեւ և ևս արդիւնաւորիլ յաւէտ ի սոյնպիսի ազգօգուտ ջանքս և ի գործս:

Ա. Ե. Հ. ՀԱՅՐԱՊԵՏ.

Ի 16-ն ամսոյս Ա. Կ. Հայրապետ մեկնեցաւ ի Հառիձոյ, և նոյն գիշերը ինչպէս և յաջորդ օրը ֆնալով ի Մաստարայ, ի 18-ն հասաւ ի Մայր Աթոռս ի Ս. Էջմիածին:

ԲԱՐԵՈՒՇԱՅԱԿ ՊՈՂՈՍ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ ԱԼԻՔԱՆԵԱՆՏ
ՇՈՒՇԵՅԻ. ԵՒ ԿՏԱԿ ՆՈՐԻՆ:

Սիրել զԱզգ՝ բազմաց ցանկալի է, բայց սակաւք կարեն դուլել լինել ի գործս արդիւնաւորելով, մանաւանդ յօգուտ Ազգի միանգամայն Ս. Էկեղեցւոյ: Ընմահ բարերարք են այնպիսիքն, սրտացաւ և հարազատ որդիք են մեր դժբաղաւ Հայրենեաց՝ Հայաստանի, զորպիսիսն ոչ միայն սիրած և պաշտած է մեր Ս. Էկեղեցին՝ զնոյնս ուսուցանելով միշտ իւր որդւոց ի ներկայս և յապագայն, այլ և փառաց և պարծանաց յիշատակարանաց մէջ գովութեամբք արձանագրած է ինչպէս ի

Թիւս նոյնպիսեաց կարձանադրէ նա և զԸՆԴՆԵՐԻ Պօղոս Պատարեանն ԱԷԲ. սանեանց:

Երանի՜ առն այնպիսոյ՝ որ զիտացել է ի կենդանութեանն անօրինել իւր կարողութիւնը, արդար վաստակներէն մասն և բաժին առատաձեռնած է յօգուտ մեր Ս. Եկեղեցւոյ ևս ի մտաւոր և ի բարոյական դաստիարակութիւն Հայկազն մանկաւոյ:

Թող դարուց ի դարս ներբողենեաց պատկերի հիւսուին ի ճակատ բարեյիշատակ Պօղոսի Պ. ԱԷԲ. սանեանց, Թող նորին անունը անմահ քանդակագործուի ի սիրտս Հայ մանկանց:

Եւ ինչպէս նա բաղձացած է անձկանօք Հայկազուն մանկաւոյն մտաց զարգացման և լուսաւորութեան ազգային դաստիարակութեամբ, ուստի և Հոգեւոր դպրոցաց և այլոց առատ նուէրներ կտակած է, մաղթեմք և աղաչեմք զԱստուած՝ զի լուսաւորեսցէ զհոգի նորին և դասեսցէ ընդ դասս երանելեացն անմահ և երջանիկ կենաց ի յաւիտենականութեան:

Հանդերձ շնորհակալութեամբ կգովեմք հանգուցելոյն բարեպաշտ Արնոջ և Մեծ. կտակակատարին ջանքերն ևս, որ փութով ի կատար բերին և պսակեցին լուսահոգւոյն կտակը ըստ արժանւոյն: Նաև կյուսամք Թէ՛ կջանան Մայր Աթոռոյս նորաշէն ճեմարանում ևս հանգուցելոյն բարեգործութեանց մի յիշատակը հիւսել և փայլեցնել, և այլոց բարի նախանձ և օրինակ տալ:

Թէ և հետեւեալ գրութիւնը հրատարակուած է, բայց և մէք կընդունիմք հրատարակել ըստ ինդրանաց նամակադրին:

ԽՏԻՆԻՆԻՆԻ ԱՐԱՐԱՐ ԿԱՌԱՐՈՒՄ.

«Մեղու Հայաստանի», լրագրի 1871 թ. համարներէն մեծարու ընթերցողաց յայտնի է, որ Հոլանդի Պօղոս Պատարեան ԱԷԲ. սանեանցը գլխաւոր պատճառ է Ղուբայում Հայոց Ուսումնարան բանալու առ ձեռն մի հազար ուսուցիչ նուիրատուութեամբ, և Ղուբի բաւառի Խաչմազ գիւղի Թաթարաբարառ Հայոց երեխաներին Հայերէն խօսիլ սովորցնել տալովը: Տարաբաղաբար այս ուսումնասէր և ազգասէր անձը այս բաղձարար հոգաբարձուն յիշեալ դպրոցին, չկայ այժմ աշխարհիս երեսին, ուստի չուած է նա ի յաւիտենականութիւն ներկայ թուականիս Փետրւարի 17/ին՝ 40—44 ամաց հասակում: Ատացի չկայ, իրաւ ինքը չկայ, բայց կայ նորա մշտնջենական յիշատակը. և ի՞նչ է այդ յիշատակը. զուակ չէ, քանզի նա անզուակ վախճանեցաւ. այլ զփասանաց արժանի է, ևս իսկ Վարձեօք Խմբագրութիւնը էլ կգովէ այդ կտակը Թէ մի փոքր ուշագործութիւն կդարձնէ հետեւեւելին:

Լուսահոգին այդ կտակում, որն որ եղաւ իմ ներկայութեանս և հաստատուեց դատաստանական կարգով յատուկ իմ միջնորդութեամբ, որեք որ երկը անձանց պարտական է 35,150 ո. և ունի սեպհական ա.) 2,425 փութ 12 Ֆ. կրակ (աղած տորոն), բ.) 18,800 զանայ (ածու) տորոն և գ.) հօրից մնացած տուն ի Հոլանդի, որոյ կեղծ կպատկանի նորա եղբոր Պետրոսին:

Հենց իմանաս վաղօրօք նա դուշակել էր, որ կայքիցը՝ բաց ի տունը՝ կգոյանայ մօտ 85,000 և յորոց 35,150 ուսուցիչով պարտքը կվճարուի և մնացեալով կտակը ի կատարուի, քանզի այնու նա աւանդել է ա. 15,000 ո. իւր ամուսնոյն, որ և հոգաբարձուհի է նշանակուած կտակը կատարելու կտակակատարին հետ ի միասին. բ. 5,000 ո. կտակակատար Իստմիստր Իվան Աստուածատրեանցին. գ. 14,600 ո. իւր ազգականներին, ի Թիւս որոց մօրը, եղբորը, քերը և հօրաքերը. դ. 1,500 ո. առանձին՝ կնոջը յանձնած՝ աղքատաց բաժանելու. է. 1,000 ո. իւր թաղման փոքրայ մեկեւու և շ. 11,500 ո. եկեղեցեաց և ու-

սուսմարանաց տալու, այս ինքն է՝ 2000 ո. Բազուայ Մարդասիրական Ընկերութեան Օրիորդական դպրոցին Հայոց՝ այն պայմանաւ, որ միայն այդ գումարի տոկոսիքը մնաւի յօգուտ դպրոցին. 2000 ո. Ալեքսանդրապօլու քաղաքի դպրոցին Հայոց նոյն պայմանաւ. 2000 ո. Երևանու քաղաքի դպրոցին Հայոց դարձեալ նոյն պայմանաւ. 500 ո. Ղուբայու դպրոցին. 1500 ո. գցել Լոմբարդ և սորա տունակը լինի Ղուբայու դպրոցի հոգաբարձուաց մօտ, որ սորա տոկոսիքը ի գործ դնեն ի վերոյ յիշատակեալ Խաչմազում Հայկական դպրոց պահելու. 1000 ո. գցել լոմբարդ՝ տոկոսիքովը Ղուբայու Աստուածածնայ և Կենդեղում մօմեր վառելու ի յիշատակ հոգւոյ հանգուցելոյն. 1000 ո. գցել լոմբարդ և դորա տոկոսիքը ի գործ դնել յօգուտ Հուշոյ (Ղազանչեցւոյ) եկեղեցւոյ քահանայից, որք պարտաւոր լինին ի տարին հինգ նաւակառեաց օրեր պարագ մատուցանել ի յիշատակ հոգւոյ հանգուցելոյն և նորա ազգականաց. 500 ո. տալ Ղուբայու դպրոցի հոգաբարձուաց, որ նորա տոկոսիքը վճարեն տարե ցտարի Ղուբայու Հայ քահանայից նոյն պայմանաւ. 1000 ո. տալ Ղազանչեցւոց եկեղեցւոյ շինութեանը (հինի փոխարէն նորը շինվում է այժմ)։ Այս բոլոր նուէրքը ոչ ժամանակաւորապէս է, այլ մշտնջենաւոր։

Որչափ լուսահոգւոյն կտակն է դուստի, նոյնչափ հրապարակական գովասանաց են արժանի նորա կառակատար Պ. Աստուածատրեանցը և ամուսինը՝ Մարգարիտ Յարութիւնեան Ալեքսանեանցը։ Ականատես եմ սոցա իւրաքանչիւր գործառնութեան կտակին վերաբերութեամբ, ականատես եմ թէ ինչպէս դոքա ջան ի գործ եղեալ կաշխատէին հանգուցելոյն կայքը բարձր փնով վաճառելու, արդարեւ հասին իւրեանց փափակին, պատրաստական դրամ ձեռք բերելով նոյն կայքէն այնքան՝ որքան նիտոյ էր կտակը ճշդիւ կատարելու, ու անցեալ փոստով ուղարկեցին լիովին ուր և ում որքան գումար կտակած էր։

Ուրեմն Աստուած ողորմեցի արժանայիշատակ Պողոս Ալեքսանեանցի հոգուն, խորին շնորհակալութիւն Պ. Աստուածատրեանցին և Մարգարիտ

Յարութիւնեանցին, որ այսպէս շուտով և ճշդիւ կատարեցին լուսահոգւոյն արազան կամքը։ Մը խնդրենք ի Խմբագրութենէդ տեղի մի շնորհել նաւակիս պատուական Ամսագրիդ թերթերու մէջ։

Ներսէս Սարգսեանց.

1872 թ. Օգոստոսի 4 ին։

Ի Բ. Ղազարյանց։

Պարոն Գրիգոր Տէր Յակովբեան հեռեւեալները կհաղորդէ մեզ ի Դաւրիժոյ։

ԵՐԿՐԱՇԱՐԺ.

1840 թուիցն մինչ այսօր թէպէտ շատ երկրաշարժք եղած են Ատրպատական նահանգում, բայց ամենէն նշանաւորն և երևելին էր ներկայ Սեպտ, ամսոյս 2 ին զիշերուայ հինգ ու կէս ժամու արեւելքէն արեւմուտք տեղի ունեցածը, որ իւր սարսափելի ձայնից և սաստիկ թնդիւնից երկիւղիւն բռնաբարեց զենակիչները արտաքս փախչել, ուր Պարսիկք բնութեան գաղտնիքը ըստ իւրեանց վաղեմի սովորութեան՝ աստուածային նշանաց և սքանչելեաց տեղ ընդունելով՝ աղիւղորմ ձայնիւ երկնից օգնութիւնն կը խնդրէին, քանզի կարծես թէ ամենայն տան տակ դարբնոցներ կային, ուր կռահահարութեան ահարկու ձայներ լսել կը լինէին։ Թէպէտ այսպիսի սաստիկ բայց բարբախտաբար բոլորովին անփնաս մնաց քաղաքն, քանզի մի և կէս ըռպէ հազիւ տեւեց։

ՎՍԵՄ. ՄԵԼԷՔՈՆ ԽԱՆ.

Հեռագիրը հաւաստեց ի Թէհրանայ՝ թէ Միրզայ Մեքում Խանն Լոնդոնումն Պարսից գեպան անուանեցաւ։

ՄԵՄ. ԱՆՏՕՆ ՄԻՐԶԱՅ.

Հայազգի Միրզայ Անտօն Մաթիւեան՝ որ ի քանի ամաց հետէ Գաղղիական և Պարսկական

Լեզուաց թարգմանի պաշտօն կը վարէր Վալիա-
թի դրանը (Գաճաժառանգի մօտ), նոյն մէծ իշ-
խանի բարձրագոյն հրովարտակաւ Խանութեան
տիտղոսն արժանապէս ընկալաւ:

յ2 Սեպտ. 1872 թ.

Ի Դաս-բէժ:

ՀՈԳԵՒՈՐ ԴՊՐՈՑ ՀԱՅՈՑ ԱՐՑԱՒՈՑ.

ԽՖԽԳՐՈՒԹԵԱՆ ԱՐԱՐԱՍՏ ԸՏՈՒՄԵՐՈՅ.

Հոգաբարձութիւնս, ընդ այսմ առաքելով ի
Խմբագրութիւնդ զհամառօտ տարեկան հաշիւ մը-
տից և ծախսոց արդեանց Ազգային հոգեւոր
Դպրոցին Հայոց Աւարաբաղու սկսեալ ի 1 էն
Յուլիսի 1871 ամի ց1 ն Յուլիսի 1872 ամի, ըն-
թերցեալն ի լուր Հայոց հասարակութեան քա-
ղաքիս յաւուր հանդիսի տարեկան հարցաքննու-
թեան աշակերտաց դպրոցին, որ յ30 Յուլիսի
տարեցոյ հանդիւրձ կազմեալ ի նմին աւուր վկա-
յաբանութեամբ և ցուցակաւ նորին, — խնդրէ
յարգանքը ի տիպ մոլծանել զայս ընդ ձեռն
պատուական, Արարատ, ամսագրոյդ ի տեղեկու-
թիւն համադրեաց մերոց:

ՏԵՍԱԿԻ ԺՅԻՅ ԱՐԴԵԱՆՅ.

Մնացորդ ի դպրոցապատկան ար-
դեանց առձեռն պատրաստ դրամք
առ 1 ն Յուլիսի 1872 ամի . 3775 19¹/₄

Տարեկան դուրս մուտք ի 1 էն Յուլիսի 1871

թիւ ց1 ն Յուլիսի 1872 թիւ, այն է,

20, 20 կօպէկ սրբադրամք, ժողո-
վեալք յիւրաքանչիւր դերդաստանէ
Հուշի քաղաքի և գաւառի նորին ընդ
ամենն . 1671 60

Մի մի ուղբի սրբադրամ՝ ար-
դեւք ի քահանայից գիւղորէից Հու-
շի գաւառի . 157

Մասն յարեանց վանքապատկան
կալուածոց . 1421 55

Արդիւնք ի վանքապատկան անտա-
ռաց . 555

Սամաւոր նուէրք ի Հայոց պա-
կատեարց . 288 51

Արդիւնք ի կրպակէն Մումալաճա-
ռութեան . 600

Խաչահամբըր արդիւնք ուխտա-
տեղեաց . 282 59

Նուիրադրամք վկայականաց վասն
ծննդեան և մկրտութեան . 159

Գանձանակադրամք ժողովեալք յօ-
ղուտ դպրոցին . 162 43¹/₄

Գանձանակադրամք, ժողովեալք
յանուր սրբոյ վանիցն Գանձասարու . 50 3³/₄

Տարեկան հասոյթ ուսման աշա-
կերտաց դպրոցին . 173

Գինք վաճառեալ դպրոցապատ-
կան դրքուկաց . 38 59

Արդիւնք դպրոցապատկան տպա-
րանին . 75

Մասն վաճառեալ փայտեղինաց
դպրոցապատկան շտեմարանին . 221 60

Յետս դարձուցեալ դրամք ի գնոց
բանկովիյ բիլեթաց . 21 65

Ստացեալ եղև ի Հուշաքաղաքացի
Պարոն Սիմէօնէ Տէր Յովհաննէսեանց
դրամքն, տուեալք նմա տոկոսեօք
յաճումն . 1066

Ստացեալ եղև ի յիշատակեալ Սի-
մէօնէ Տէր Յովհաննէսեանց և յիղ-
բօրէ նորա Գէորգայ, դրամքն, տը-
ւեալք տոկոսեօք . 667 76

Ստացեալ եղև ի վիճակային Հա-
յոց Աղնիստօրիէն Աւարապաղու գու-
մարն, որ պարտ էր դպրոցին ի 1858
ամէ հետէն . 500

Ստացեալ եղև ի Զրարերորցի ա-
նուանեալ հասարակութենէն Հու-
շի քաղաքի դրամքն, նուիրեալք ի
նոյն հասարակութենէն ի պէտս վերա-

նորոգութեան տաճարի սրբոյ վա-
նիցն Գանձասարու 518

Գումարն է 12404 513⁴

Ծանօթ: — Յայտմ գումարոյ 6515 ռուբլի 83
կօպ. տուեալ են ի վին 7000 ռուբլոյ արժո-
ղութեան եօթն հատ մի մի հազարանոց բան-
կովիլ բիլէթաց, որք դտանին ի պահեստի ընդ
գպրոցապատկան մնացեալ դրամոցն առ անդամ
և դանձապետ հոգաբարձութեան դպրոցին՝ Պ.
Գրիգորն Ղուկինանց

Տեսակի Ժախոց.

Ռոճիկ ք ուսուցչաց և վերակա-
ցուի դպրոցին և ծխական նախա-
կրթարանին 2245 12

Ռոճիկ ք Ատենադարի և դրազի
հոգաբարձութեան դպրոցին և ծա-
ռային և վերատեսչի վանքապատկան
կալուածոց 499 80

Սննդադրամք, տուեալք միաբանաց
վանօրէից Շուշւոյ գաւառի 245

Գիւական ծախք ի պէտս դարո-
ցին, ծխական նախակրթարանին և
հոգաբարձութեանն 210 23¹₂

Վարձ տան ի պէտս ղեւտեղման
դպրոցին ծխական նախակրթարանին
և հոգաբարձութեանն 228

Ի դին դրբուկաց ի պէտս դպրոցին 84 25

Վարձատրութիւնք, տուեալք գոր-
ծակալին Վարանդու, Զրաբերդու և
Զառիստու վասն երկուց ամաց, առ
ի ժողովելոյ նորա գրպրոցապատկան
արդիւնն 240

Ճանապարհածախք տուեալք վի-
ճակաւոր Առաջնորդին Ղարաբաղու
և անդամոց հոգաբարձութեան ի
զիմէն նոցա ի Բ. Տփլիսի ըստ գոր-
ծոց կալուածոց Խօթայ վանից 200

Հանդերձակին տուեալ անդամոց
հոգաբարձութեան դպրոցին ի ղիմէն
ի Տփլիսի ըստ վերոյիշատակեալ
դրձոցն 100

Ճանապարհածախք, տուեալք հա-
ւատարմին և վերատեսչին վանքա-
պատկան կալուածոց վասն ղիմելոյ
նոցա ի վանքապատկան կալուածան
Գրամք, ծախեալք վասն անհրա-
ժեշտ ծախուց ի պէտս կալուածոց
Խօթայ վանից 114

Գումարն է 4206 40¹₄

Ջոր հանեալ ի վերոգրեալ մօից
գումարոյն՝ մնայ առ 1. Յուլիսի
1872 ամի առ ձեռն պատրաստ գու-
մար 8198 11¹₄

Ծանօթ: — Գոն այլ ևս դպրոցապատկան մեծ
և փոքր գումարք դրամոց ի նախանցեալ ժա-
մանակաց մնացեալք ի վերայ զանազան անձանց,
ուստի հոգաբարձութիւնս հոգ տանի ստանալ և
զայնստիկ:

Վկայաբանութիւն.

Ե 30 Յուլիսի 1872 ամի յետ աւարտման տա-
րեկան հրապարակական հարցաքննութեանն աշա-
կերտաց Աղչային — Հոգեւոր Գպրոցին Հայոց Ղա-
րաբաղու սկսելոյ յ3 — էն Յուլիսի և աւարտելոյ
ի 20 նոյն ամսոյ վասն վերջին և առաջին վեց վեց
ամսոց 1871 և 1872 ամաց, այն է՝ ի 1 — էն Յու-
լիսի 1871 ամի յ1 — ն Յուլիսի 1872 ամի, ի ներ-
կայութեան Վիճակաւոր Առաջնորդին Ղարաբա-
ղու, որ և նախագահի Հոգաբարձութեանն, Գե-
րապատի. Սարգիս Արքեպիսկոպոսի և Հոգա-
բարձուաց Նորին ևս և Հայոց Հասարակութեան
Շուշի քաղաքի, կազմեցաւ սոյն այս վկայաբա-
նութիւն, և ըստ ի յայտ եկեալ ի կազմեալ ցու-
ցակէն յաւաքադիմութեանց վարուց և բարուց
աշակերտացն՝ երեւցաւ այսպէս, նախ՝ լծէ՝ պար-
գեատրեցան դպրոցապատկան մատենիւք 8 յա-
ռաջագէմ՝ աշակերտք, Երկրորդ՝ վարձատրեցան
գովասանական թղթովք 62 աշակերտք, Երրորդ՝
փոխադրեցան դասատանէ ի դասատուն, այն է՝
ի ծխական նախակրթարանէ՝ յառաջին դասա-
տուն 31 աշակերտք, յառաջնոյն՝ յերկրորդն 32
աշակերտք, յերկրորդէն՝ յերրորդն 17 աշակերտք,
իսկ յերրորդէն ի չորրորդն 11 աշակերտք:

ի Հոգեւոր Դպրոցին գտանին չորք դասատուներ,	
յորոց մինն է ծխական նախակրթարանն, յո-	
րում են աշակերտք.	109
յԱ — ջին դասատան.	57
յԲ — ռդ	21
յԳ — ռդ	14

զուամարն է. 201

յՈՒՅՈՍԻ յորոց	
Հոգեւորականք.	36
Ազնուականք.	26
Հարկատուք.	139

զուամարն է 201

Թիւ Ուսուցչաց,	
Պաշտօնակատար տեսչի.	1
Ուսուցիչք.	8
Վերականգն.	1
զուամարն է	10

ի Հոգաբարձութեան Դպրոցին

Նախագահ.	1
Հոգաբարձուք Հոգեւորականք և Նշխար-	
հականք.	8
Փոխանորդ նոցին.	6
Ատենադպիր.	1
Գրադիր.	1

Ծանօթ: — Ուսանելի առարկայք են 11, այն է՝
 Կրօնն, Հայոց, Ռուսաց և Գաղղիացոց լեզուք,
 Թուարանութիւն, Աշխարհագրութիւն Հայաստա-
 նի, Ընդհանուր Պատմութիւն, Ընդհանուր Աշխար-
 հագրութիւն, Երգեցողութիւն, Ազգային պատ-
 մութիւն և Վայելչագրութիւն:

Անդամք Հոգաբարձութեան

Յօգանէն Բահանայ Մախո-րեանց.	
Յաւիթ Մ. Շահնաղարեանց.	
Զատարեա Ս. Ղազարեանց.	
Գրէգոր Ղաւկեանց.	
Ստեփանուսիւր — Ս. Հասան — Չալալեանց.	

Ի ԳԱՎՐԻԺՈՅ.

Մեծաւ շնորհակալութեամբ ստացայ
 հետեւեալ պատասխանը Արժ. Յովհան-

նէս վարդապետէ Ներսէսեան, և ուրախու-
 թեամբ սրտի և հոգւոյ կփութեամբ հա-
 ղորդել իմ սիրելի համադպայնոց:

Մանկ.

Քանզի մեծաւ հոգատարութեամբ և զգուշու-
 թեամբ (եթէ չիցեն պարծանք ասացից) թեա-
 կոխեմք հանապազ ըստ նուիրական մերն պաշ-
 տաման յայն արթնութիւն յոր ազգու նամա-
 կաւ զիս հրաւիրէ Ձերդ . . . եղբայրու-
 թիւն, ազատ պահել զՌուսաւորչածին բանաւոր
 Հօտն երկնաւոր Հօտապետին յոչխարազրկատ
 դպրոցն ճիրանաց, որք զգծնէութիւն ժանտու-
 թեան իւրեանց պատրուակեալ արտաքին բա-
 րեք՝ իրենն ուղղափառ քարոզք Բանին ճշմար-
 տութեան, յորոց ծուղակ պատրողական խայծիւք
 ո՛չ բնաւ յաջողեցան խոնարհեցուցանել զհաս-
 տատամիտ և կրօնասէր Հայկազնեայս Ատրպատա-
 կանի, որք թէպէտ ըստ մեծի մասին ընկճեալ
 յաղքատութենէ բայց նոյաւ հանդերձ հաստատ
 են ի կոչումն կրօնի՝ յոր կոչեցան ի ծննդնէ
 սուրբ աւաղանին, սմին իրի գրեմ՝ զցրումն յօ-
 դուածոց:

Արժանապատիւ եղբայր, յայս կէտ պատաս-
 խանագրութեանս ներկայ են ինձ երկու անձիւք
 ի Խոյ քաղաքէ, և չորք ի Սորձէից նահանգի
 որք, զոր հաւաստեալն գիտեմ, ճշրտեն ինձ յա-
 սելն թէ, ո՛չ թն միայն ո՛չ դտանին ի մերայինս
 կրօնափոխք՝ այլ և բնաւ իսկ ո՛չ հերետիկոսացն
 քարոզք:

ՅՈՐՄԻՅ ընկալաք զտեղեկագիր ի գործակալէն
 մերմէ յարժանապատիւ Յակովբ վարդապետէ Ե-
 ղիազարեան, որ յայտ առնէ մեզ, թէ և ոչ մի
 անհատ ազգային անգամ գտանի հակամէտ թող
 թէ կրօնափոխ, թէպէտ և բազմաքիրտն աշխա-
 տանօք տընին, տառապին և ճգնին եկամուտ մի
 ի Հայոց առնել՝ խոստանալով ձրիաբար ուսու-
 ցանել տալ զզրեանս, ընդ նմին և զրամ ան-
 գամ, այլ ողորմութեամբն Աստուծոյ ցարդ ի դե-
 րե ելին բոլոր ջանք նոցա և մոռատանքութիւնք:

Իսկ աստ ի քաղաքիս ոչ ուրեք հետք կրօնա-
 փոխութեան նշմարին անգամ, վասն որոյ որպէս

Նորին ԱԼԷՅ Օծուծիւնն, Չերդ մեծապատիւ եղ-
բայրութիւնն, ազգասէրք և պաշտպանք եկեղեց-
ւոյ սաստիկս ցաւին և խոր ի սիրտ խոցին, զող-
բալի վիճակ կորստեան Ազգին կարգալով յայն
կեղծուպատիր յօգուած անզողւշ Մշակն, ո՛չ սա-
կաւ և մէք ընդ աստի ազգայնոց ցաւիմք ընդ այն
յիմարութիւն, որոյ գրիչն աստ ի Դաւրեթ խոս-
տովան լինի, թէ չէ այն իմ յօգուած, . . .

. . . որում սատար է լուստրո-
միտ ոմն Սահամաստցի անմիտ թշնամի Հոգևորա-
կանութեան Ազգիս Հայոց, Այս անմիտ ի Տփլիսի-
սոյ գրեաց քանի ամսով առաջ զնամակ ինչ առ
Դեր. Առաջնորդ տեղւոյս միջնորդ լինել բարձրա-
գոյն Դրան Պարսից՝ ծախիւք Պետութեանն առա-
քել զերկոսին եղբարս իւր ի Գիմնազիայն Տըսի-
խեաց, զոր դժուարին և անսովոր նոր ինչ հա-
մարեալ սորա, զանց գնովաւ արար, յոր սակս
կիրք նախանձու փառեալ ի Հնոց Խրտինորա, առ
րատաւորել զԱռաջնորդն խորհեցաւ, անմտաբար
դատելով, թէ այս արատ՝ Առաջնորդին միայն
վերաբերի և ոչ լրութեան ազգիս:

Իսկ ի Մարաղայ յիրաւի որջանալ կամեցան
քանի ինչ դայլք մարդակերպ, և սկսան խախ-
տել զոմանս ի մտաց՝ յինքեանս զնոսս ձգելով,
ձրիսբար ուսուցանելով, և զդրամս բաշխելով,
զորմէ շուտափոյթ տեղեկացեալ մեր՝ . . . հո-
գացաք զարժանն, և արդէն փախստեայ գնա-
ցեալ չորից անձանց խախտելոց ի մտաց՝ ան-
կան յորջս իւրեանց՝ յորմի առ Ամերիկացի
քարոզչս, որք ի բազում ամաց հետէ որսա-
ցեալ զբազմութիւ անտէրունջ Ասորիս՝ բունեն
անդանոր, այլ որպէս լսեմք՝ հնարիւք իմն և գաղտ-
նի միջամտութեամբ պաշտպանացն իւրեանց
ունին վերադառնալ. յոր եթէ յաջողեսցին՝ ան-
շուշտ և ես զնացից անձամբ խօսել ընդ ժողո-
վրեանն և զարժան տնօրինել՝ . . .

Ապաքէն վախճան տարով պատասխանեց ա-
ռաջին երեսի նամակիդ՝ յերկրորդ փութալ Հար-
կաղիմ:

Որպէս նկատեմ, ո՛ պատուական Եղբայր իմ,
ի ցուցակէ դեղջ Արարդաղու, ոչ զիւղօրայք 33,
այլ 27 գտանեմ, յորոց չորք միայն համեմատա-
բար են մեծ, յորոց առաջինն բաղկանայ ի 70

տանց, երկրորդն՝ երրորդն՝ իւրաքանչիւրն 35
տանց, և չորրորդն 30 տանց, իսկ բազումք ի
մնացորդացն իւրաքանչիւրն 9 տանց, և այլքն
ի 10—11, 13, 14, և 15 տանց, և մին միայն ի
գեղջն բաղկանայ ի 24 տանց, Որք ըստ մեծի մասին,
անաչառութեամբ ասեմ, և ոչ ստիմ, են աղքատ
երկրագործք, որք ի բանիլ գարնան ելանեն ի գոր-
ծըս մշակութեան և երկրագործութեան իւրեանց,
մինչ զրէթէ ի ձմեռնամուտն, յորում մանկունք
նոցին ժողովեալք՝ ուսանին առ ոոսս քահանա-
յից իւրեանց. իսկ առաջին երկրքին մեծ զիւղքն
ունին զմանկավարժ, իսկ զայլոց ևս հետցհետէ
հոգացողք բերելով զմանկունս նոցա յուսումն
յազգային վարժարանին Դաւրիժոյ:

Աւելորդ համարիմ մանրամասնաբար քննա-
դատել զըպարտութիւնս կեղծուպատիր յօգուա-
ծոյն, քանզի ինքնին բացայտ ծաղը և նուշա-
ւակ լինի ժողովրդոցս:

62 Սեպտ. 1872

Ի Դաւրեթ:

ԵՐԿՐԱՀԱՐԺ Ի ԳԱՆՁԱԼ

Մեր Արժանապատիւ Թղթակից Կհաղորդէ ի
Գանձակէ, որ ամսոյս 2ին անդ երկրաշարժ պա-
տահել է, այնպէս որ ժողովուրդն դուրս է փախած
տեղւոյն Ս. Յովհաննէս եկեղեցիէն:

Գոհութիւն Աստուծոյ՝ ոչինչ փնայ չէ պա-
տահած:

ՀԱՄԱՌՈՏ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԽՐԻՍՏՈՒ ԵՒ ՊԵՍՍԱՐԱՊՈՏ ՔԱՆԻ
ՄԻ ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՒԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԱՑ ՆԵՐԿԱՑ ԴՐՈՒԹԵԱՆԸ:

(Շարունակութիւն):

Բ. Դայլոց Թէոդոսիոյ

Թէոդոսիոյ ժողովրդական զարոցը քանի մի
տարի է միայն որ սկսած է բարեկարգութեան
տակ իյնալ շնորհիւ ուսումնասիրութեան Ալ-

Թուճեան եղբարց, և զխաւորապէս այն աղգատոճին մէկ անձին, այն է բարեպաշտ Յովսէփ աղայի Ալթուճեանց անձնանուէր հոգատարութեամբը: Տեղւոյն Ս. Սարգիս կիսակործան եկեղեցւոյ շրջապատը կանգնած են նոյն աղաները արականաց և իգականաց դպրոցին երկայնանիստ շինութիւնը, որոց մէկ մասին մէջ միայն կգետեղին երկսեռ դպրոցները: Իսկ միւս մասը ցորեանի շտեմարաններ լինելով՝ տրուած են վարձու և դպրոցաց ուսումնական ու տնտեսական կառավարութեան արդեանց մէկ մասը կձեռացնեն: Յիշեալ եկեղեցւոյ պատկանեալ կրպակներն և արդիւնքն ալ, որ է 700 ռուբլի ի տարին յատկացուցած է դպրոցին: Բայց ախտո՞ւ որ դպրոցը այդ դրամին փոխարէն օգնութիւն մի չընեն տեղւոյն Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ պայծառութեանը: Վասն զի տեղւոյն քահանայն շատ անգամ տիրացու ու երգիչ չեղածին պատճառաւ՝ կստիպուի առանց ժամասացութիւն ընելու կնիկ եկեղեցիէն, որ շատ ցաւալի բան է և միանգամայն ընդդէմ խղճի և արդարութեան անխոհեմ գործողութիւն: Իմ վրայ զարմանալի ազդեցութիւն ըրաւ Թէոդոսիոյ եկեղեցւոյն մէջ հետեւեալ գայթակղեցուցիչ տեսարանը:

Կիրակէ օր մի բաւական ժողովուրդ ներկայ էր Ս. Պատարագին: Նոյն օրը չգիտեմ թէ ինչպէս պատահեցաւ որ ուրարակիր դպիր մը երեւցաւ եկեղեցւոյ մէջ: Սա դպրութիւնն ու սպասաւորութիւնը միանգամայն կրնէր զանազան խառնիխուռն՝ ելեւջներ ընելով բաղաձայն ներդաշնակութեամբ, երկու կողմն ալ երկու մանկահասակ երգիչներ կանգնած էին անշարժ ու ակնկառոյց, և բերանաբաց կնայէին տիրացուին զարմանալի աշխուժութեանը վերայ, որ կտքնէր երկու պաշտօն ի միասին վարել քաջութեամբ: Նա իւր քաջութեանը վերայ վստահ կերեւնար և յաջողութեանը բոլորովին ապահով, վասն զի մերթ ընդ մերթ ցոճ դէմքով կդառնար ժողովուրդեան կնայէր, և կարծես թէ ըրած հիանալի ներգործութեանը վերայ կքանչանայր: . . . Այս տեսարանը միտքս ձգեց Թէոդոսիոյ եկեղեցւոյն քանի մի տարի առաջ ունեցած պայծառութիւնը, բարեկարգութիւնն ու հանդիսաւոր Ս. Պատար

րագը, և անակնկալ արտասուք աչքերս ցորեցին:

Յետոյ իմացայ որ այդ տիրացուն Թէոդոսիոյ դպրոցին մէջ վերակացու է աշակերտաց և միանգամայն կրգեցողութեան վարժապետ, Իսկ եկեղեցի միշտ չգալուն պատճառը այն է որ եկեղեցիէն հաստատուն ուժիկ չունի: Բայց մեռելին, հարսանեաց ուրախութեան, Զատիկին, Ծննդեան տնօրհնէքի, Վրտութեան՝ անհրաժեշտ պարտք կհամարի իրեն քահանային հետ անպատճառ ելութալ առանց առիթ մը կորսնցնելու: Այն բաւական չէ հաւաստի, իմացայ որ քահանայութեան կպատրաստուի: Աստուած բարի յաջողութիւն տայ, եթէ ասկէջ վերջը այնպիսի արդիւնաւոր երգեցողութեան վարժապետները ձեռնադրեն, վասն զի Վեհ. Վաթողիկոսին վերջիշեալ պատկանելի Կոնդակին զօրութեամբը բաւական դժուարին կերէի քահանայութեան հասնիլը այդպիսի ուրաւակիրներուն:

Թէոդոսիոյ դպրոցն ալ երկու վարժապետ ունի մէկը Հայկաբանութեան երկսեռ դպրոցաց մէջ, իսկ միւսը Ռուսաց լեզուի, Հայկաբանութեան վարժապետը մեր Հայ—հոռիմեական հղբայրներէն է և Վենետիկի վանքին մէջ աւարտած ինքնով իւր ուսման ընթացքը՝ Թէոդոսիոյ դպրոցին համար կարող էր կատարեալ զիւտ մի համարուիլ ու պսակ պարծանաց, եթէ դասատուութիւնն ալ գիտութեանը կէսին չափ, քառորդին չափ լինէր: Հայոց լեզուի դասատուն միայն Հայրէն գիտցածին համար դժբաղդաբար կամ թէ նոր դասատուութեան եղանակաց ամենեկին տեղեկութիւն չունեցածին համար, ընթերցանութենէ անդին չբայցիւր աշակերտաց դասատուութիւն ընելու ժամանակ առարկաները բոլորովին աւելորդ կհամարի չգիտեմ թէ ինչ բանի վերայ հիմնելով, գուցէ ուժիկ սակաւութեան, թէ և շատ բաւական է նորա ուժիկը՝ որ է 400 ռուբլի ի տարին, իսկ ցուցած արդիւնքը կէսէն պակաս: Իսկ Ռուսաց լեզուի ուսուցիչը, որ Խալիպան ուսումնարանի մէջ աւարտած է իւր ուսման ընթացքը՝ 300 ռուբլիով ի տարին, իւր դասատուութեան կղանակը բոլորովին յարմարեցուցած է աշակերտաց հասակին ու հասկացողութեանը, և յոյս կայ

որ տարւոյն վերջը, եթէ քննութիւնը լինի անկողմնասէր ոգով՝ այս ուսուցչաց ծառայութիւնը ըստ արժանւոյն գնահատուի Թէոդոսիոյ դպրոցին ամենէն աւելի աչքի զարնող պակասութիւնը ուսանելի առարկայից ցուցակին չնկածն է. նա մանաւանդ յայտնի չէ թէ աշակերտը մինչև իւրեանց ուսումը աւարտելը, ինչ պիտի սովորին. կուզեմ՝ ասել թէ դպրոցը Փրոկրամին (ցուցակ) չունի. և ի հարկէ այս բանը Հայերէն դասատուի պարտքն էր կազմել, վասն զի միանգամայն դպրոցին Տեսուչը կհամարուի. Առանց ցուցակի դպրոց մի երբէք կարող չէ որ և իցէ նպատակ ունենալ, և ունեցած նպատակն ալ անհաստատ է և թիւր:

Դպրոցը ունի նաև գեղադրութեան վարժապետ որ ամիսը 10 մանէթ կընդունի. երգեցողութեան վարժապետը 150 մանէթ տարին կընդունի և է վերոյիշեալ տիրացուն. Ըստ իմ կարծեաց աւելի լաւ կլինէր եթէ Թէոդոսիոյ դպրոցի ղրկատուր հոգաբարձուն աղգասէր Յովսէփ աղայն Ալթինճեանց այս երկու ուժիկները միացնելով՝ առարկաներ սորվեցնող ուսուցիչ մը վարձէր. վասն զի երթեւեկ աշակերտաց համար վերակացու աւելորդ է, իսկ գեղադրութիւնը Հայերէն լեզուի դասատուն կարող է սորվեցնել, նա մանաւանդ որ բաց յընթերցանութենէ ուրիշ բան չաւանդիր աշակերտաց այժմեան ուսուցիչը:

Օրիորդաց դպրոցը ունի նաև վարժուհի, որոյ ուժիկն է 10 ուրբի յամսեան. Ես բաղաւորութիւն չունեցայ այն անձին գիտութեան չափը իմանալու, միայն այսքանս հարկաւոր կհամարեմ ասել, որ եթէ յիրաւի այն անձը բաւական ուսումնական է և աշխատասէր, այդ վարձը խիստ քիչ է. իսկ եթէ սովորական խաբէ համար նշանակուած է, այդ փողն ալ տալը բոլորովին աւելորդ է:

Որպէս և իցէ, որովհետև Թէոդոսիոյ դպրոցին բարեկարգութիւնը նոր սկսուած է՝ տեսնուած քանի մի յիշատակեալ թերութիւնները ներելի, և ողորութիւնը ժամանակի կարօտ համարելով՝ պատուարժան Ալթինճեան եղբարքը և մահտեսի Վարդերես աղայն 2 և մէկը ձեռնադրեց, որ ձեռնադրեց և նմանականապէս դպրոցաց գեղեցկայար-

մար շինութեանը, արժանի են համադրեաց լիաբերան շնորհակալութեանը իրենց առատաձեռնութեանը համար, բայց մի և նոյն ժամանակ ազոր կարող է խնդրել նոցանէ, որ ի փոխարնէ 700 բուբեաց արծ. զոր նոքա կընդունին Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ կրպակաց արդիւնքէն, անհոգ չլինին աշխատասէր վարժապետ մի վարձել երաժշտութեան 300 կամ 400 բուբելով ի տարին, որպէս զի դպրոցին հոգեւոր նշանակութիւնը չկորսուի, և եկեղեցին ալ քաղելիք օգուտը վայելէ դպրոցէն, այս ինքն եկեղեցին ու լեզուն զուգընթաց յառաջադիմութեամբ բարգաւաճին, մէկը միւսին օգնելով:

Դ. Դպրոց Հին — Խրիստոս.

Թէոդոսիայէն 25 վերստ հեռաւորութեամբ է Հին Խրիստ ասուած քաղաքը, որոյ Հայադղի բնակիչները ունին կայսերաշնորհ իրաւունքներ ու արտօնութիւններ և քաղաքական դատարան (магистратъ): Վերջին ատեններու մէջ ևս ծագած է ուսումնասիրութեան գեղեցիկ եռանդ, որոյ ապացոյց իրենց դպրոցներու մէջ տեսնուած ըստ բաւականին յառաջադիմութիւնը, թէև այստեղ ալ ինչպէս ուրիշ տեղեր աչքի կզարնէ հոգաբարձուաց հասարակութենէ անկախ լինելու ջանք իրենց դպրոցական հաշուետեսութեանը մէջ: Դպրոցը արականաց համար է միայն. իսկ մանաւանդ կերպով օրիորդք դաս կառնեն այստեղ նոյն քաղաքի վարժապետին տունը, և ժամանակաւ փուցէ Հին Խրիմեցիք այս բանի համար ալ պէտք եղած խնամքը ընեն միաբան սիրով ու հաւանութեամբ:

Այս քաղաքէն 3 վերստ հեռաւորութեամբ անտառի մը մէջ բարձրակամար վանք մի կայ, որոյ նորոգութեանը վերայ բաւական փող դրած է բարեշնորհ Սարգիս Վարդապետ Տ. Դասպարեան, որ այս վանքին մէջ հինգ տարի Վանահայրութեան պաշտօն վարելով՝ իւր լուսաւոր գաղափարներովը կարողացած է ոչ միայն վանական տնտեսական կառավարութիւն բարեօրել, հասաւ նաև ժողովրդեան ուսումնասիրութիւնը արժարձել, որոյ սլուող պէտք է անշուշտ համա-

ըիլ Հին Խրիմու գլորոցին պիտեան բաւական միտթարական վիճակը:

Յիշեալ վանքը ըստ իմ կարծեաց շատ յարմարութիւններ ունի Վեհ. Կաթողիկոսին ազգային ինքն. դիտարութեանցը համաձայն՝ Վանական գլորոց ունենալու գիշերօթիկ աշակերտներով յեկեղեցականութիւնն պատրաստելու համար զանոնք: Օրն ու ջուրը շատ առողջարար է. վանքին արդիւնքն ալ բաւական է 30 40 աշակերտէն աւելի պահելու և ուսումնական վարժապետներ ունենալու: Այս վանքին վերայ ժամանակաւ Մանուէլ վարդապետ Կիւմիւշլիանեցին, որոյ մէկ զրուածքը կարդացինք (Արարատայ) թերթերուն մէջ, բաւական աշխատանք ունեցած է յԱռաջնորդութեան երջանկայիշատակ Ներսէս Ե. Ս. Կաթողիկոսին:

(Մնացորդն է յաջորդ աւանդին):

ԲԱՐԵՊ. ՄԱՅԱ ԽԱՆՈՒՄ.

Վրաց վերջին Հերակլ արքայի ամուսին բարեպաշտուհի և Ազն. Հայկազն Մայա (Մարիամ) Խանում երբեմն թաղուհին ի 26 ամսոյս եկաւ յուխտ և յերկրպագութիւն Մայր Աթոռոյս և սրբոց Մասանց. և Վեհ. Հայրապետին Վս ներկայանալով՝ ընկալաւ Նորին Սրբութեան օրհնութիւնը, և ընդ երեկս վերադարձաւ յերեւան, յորմէ ունի ուղեւորել ի Տփլիս:

Նորա հետ եկած էին՝ իւր հարսը՝ այս ինքն՝ իւր որդւոյն Հերակլ Իշխանի Ազն. ամուսին Թամար Տիկին, և հարազատ եղբայրն (Թաղուհոյն) Վսեմ. Ղահրաման Աղամանեանց և այլ պատուաւոր անձինք:

ԳԵՐ. ԳՐԻԳՈՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԵՒ ԱՐԺ. ՍՈՒՔԻԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ.

Աղէքսանդրապոլոյ Վիճակին. Առաջնորդական Փոխանորդ Դեր. Գրիգոր Եպիսկոպոս Աղայի-

րեանց՝ ի վաղուց ունեցած անձնական տկարութիւնը չկարողանալով համաձայնեցնել տեղւոյն օրոյն հետ, թախանձաղին խնդրանք հրաժարական մատոյց նորին Վեհափառութեան թողուլ Փոխանորդութեան պաշտօնը, և մինչև ի կաղդուրումն տկարութեան՝ Նոր - Նախիջևանայ Ս. Խաչ Վանուց մէջ իբրև միաբան մնալ. ուստի ի տեղի հրաժարելոյն կարգեցաւ Ախալքալոյ Առաջնորդ. - Փոխանորդ Արժ. Սուքիաս Վարդապետ Պարզեանց:

Տփլիսայ Ս. Ներսիսեան Ազգ. - Հոգևոր դպրոցի Հոգաբարձուաց երեքամեայ պաշտօնավորութեան շրջանը լրացած լինելով, ամսոյս 12ին քուէից առաւելութեամբ ընտրուեցան երկուստն Նոր Հոգաբարձուներ և չորս կանդիդատներ, զորս ըստ առաջարկութեան Վրաստանի և Իմ. թէթի Թեմակալ Առաջնորդ Դեր. Մակար Ս. Արքեպիսկոպոսի Վեհ. Հայրապետ յատուկ Օրհնութեան Կոնդակաւ հաստատեց ի պաշտօն Հոգաբարձութեան, որոց անուանքն են.

Քարենկոն Վեհ. քահանայ Խարաղեանց,
Մուշեղ Տէր Վեհ. Քարենկոն,
Մեծապատիւ Պ. Անտօն Վօրդանեանց,
Գաբրիէլ Մետուհեանց,
Գէորգ Ալիմեանց,
Գրիգոր Արծրունի,
Իզմիրեանց,
Բուչարեանց,
Խաչակ Պապով,
Յովհաննէս Ամիրաղեանց,
Խաչիսեանց,
Զիթախեանց:

Իսկ Կանդիդատներն են՝ Հետեւեալք.
Մեծապատիւ Պ. Գուստաֆ Բալանթարեանց,
Մարկիանոս Ռոտինեան,
Պետրոս Խանտամեան,
Ռուբէն Չալախան:

Մեծայայտ եմք, զի Նորնորդ Հոգաբարձուք կրօնական Գլորոցի ուսումնական մասին խորին

Ժ.

Մեր սովորութիւններէց մէկն էլ այս է. երբ չունինք՝ գանգատուում, աղաղակում և տրտնջում ենք, թէ՛ զուրկ ենք, էսպէս ենք, էնպէս ենք. բայց երբ ունինք՝ չենք կամենում օգուտ քաղել այդ ունենալից և աւելի գիտակցաբար ու զգացմունքով վայելել դրան: Ահա՛ բաւական ժամանակ է, որ մեզանում լոյս է տեսել Պետրեղոսի Հայ ուսանողների փեղեկէի և խաչաքիւն աշխատութիւնը — ՀՐԱՆԱԳԱՐԻԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԵԼ ՈՒՍՈՒՅԱՆՆԵԼՈՒ, բայց մեր մէջ դեռ չէ մտել սկզբնական ուսումը այն բնական, ամենահեշտ և արդիւնաբար ունեցող սկսել (բացառութիւններով, եթէ կան, անօգուտ են ընդհանուրի համար). սա մէկ դառն երևոյթ է: Հատ տեղերում թէ՛ Հրահանգը և թէ՛ խոշորատիպ տառերի թերթերը ծալած թողի մէջ ընկած են. էլ ի՞նչ սրտով, ո՞ւմ համար պէտք է աշխատեն հիմնաւոր կրթութիւն ստացած կամ ստացող մարդիկ: Ժողովուրդը դրանց աշխատութիւնները դիտհատելով ու իրան մէջ մտցնելով պատճառ կրտայ նրանց՝ իրանց լուսման ազգի գանձանակը քցելու:

Մենք խորհուրդ ենք տալիս թէ՛ դպրոցներում և թէ՛ ընտանիքներում կարգաւ դրելը Մայրենի Լեզուի պրքենարանի (միւս պրքենարանների մասին մտածել անգամ չէ կարելի) վերայ չըսկսել, այլ վերև յիշած խոշորատիպ շարժուն տառերով՝ Հրահանգի խրատներին համաձայն. սրա զանազանութիւնը անչափ է և օգուտը շատ մեծ ու հիմնաւոր: Այլու բնքը հաստատ սովորելուց յետոյ՝ թո՛ղ սկսեն Մայրենի Լեզուն:

ԺԱ.

Ուսումնարաններ բաց անելով ու ցանկանալով, որ ուսումը ամենքի համար մատչելի լինի, մենք անպատճառ պէտք է հնարներ որդենք՝ ամենատեսակ դպրոցական պիտոյքները և միջոցները հնարութեամբ, թեթեւ դնով ձեռք բերելու:

Մեր սկզբնական Դպրոցներում ուսանելու աւարկաների շարքումն են Կրօնագիտութիւնն ու երգեցողութիւնն էլ: Այստեղ սովորող երեխաները համարեա կարելի է ասել, բոլորն էլ Ժողովրդի ստորին դասիցն են, ասել թէ՛ նրանց համար շատ դժուար է ուրիշ պնդութեան հոգսերը ունենալուց յետոյ՝ միւսնոյն ժամանակ մի քանի զանազան դասադրքեր ունենալու հոգան էլ քաշել. չունեցողի համար կոպէկներն ու արատներն էլ մէ՛ծ բան են: Բացի դրանք, ո՞վ չըզիտէ, որ մեր բարի ծնողներից շատերը խիստ անհամբեր են դէպի այն բանը, որ մի զիւրք կամ տեղաւոր չըպրծած, չըդէն գցած՝ աշակերտից պահանջում են՝ որ ուրիշ բերի:

Ծայտի բան է, որ սկզբնական դպրոցներում Կրօնագիտութիւնից շատ բան չէն կարող անց-

կենալ, թէ՛ և ուսուցիչները զուլս էլ տրաքացնեն, աւելորդ և մինչև անգամ վնասակար է 7—10 տարեկան երեխաներին անգիր անել տալ կամ թուութիւն սովորացնել կրօնի բարձր գաղափարները և հաւատոյ վարդապետութիւնները: Այստեղ — սկզբնական դպրոցներում միայն բաւական է (և աւելին զուլս էլ չի գալ), որ իմանան ամենահարկաւոր աղօթները և զիաւոր բարեպաշտութեան կանոնները, իսկ հաստատուն կրօնական — բարոյական հիմքի վերայ նրանք պիտի կանգնին, աւելի բնականաբար, ծնողների և ուսուցիչների կենդանի օրինակներից և կենդանի խօսքերից: Բայց կրօնական դասագրքեր այդ մանրիկների ձեռքը տալու հետեւնքը այն է, որ նախ՝ գրքերի դիմելով կձանրանան ծնողների կամ՝ դպրոցների վերայ երկրորդ՝ թանկագին ժամանակը անշահ կը անցկենայ և երրորդ՝ որ աւելի ցաւալին է, նրանց քնքոյշ սրտերում կը տարրանայ անտարբերութիւն ու անզղայութիւն դէպի կրօնը, որի բարձր խորհուրդը պարպէս տարածամ անհնարին էր նրանց հասկանալ: 2Է՛. բնութեան հետ պատեւրազմելը անկարելի է, ամեն բան իւր ժամանակը ունի. թո՛ղ նրանք քիչ զարգանան հոգեպէս և մարմնապէս, որ յետոյ կարողանան գիտակցաբար ուսանել կրօնը, ուս նորա մէջ գտնել իրանց համար ծայրադոյն միութարութիւններ և ամուր նեցուկներ կեանքի փորձանքների դէմ:

Երգեցողութեան գալով՝ պիտի ասենք, որ ամենայն երեխայ, առանց բացառութեան սեռի, ծագման, և լին, պարտաւոր է իմանալու ազգային և միւս ամենահարկաւոր երգերը, որի օգուտները անչափ են: Բայց ի՞նչպէս սովորացնենք երեխաներին այս անհրաժեշտ կարեւորութիւնը: Բնականացի սովորացնելը տնհնարին է. քանի՞ մէկին սովորցնես անգիր, և կարո՞ղ են առանց աչքը մի բան տեսնելու կանոնաւոր սովորել և միտները պահել. — ի հարկէ, ոչ: Մեր մէջ էլ էնպիսի մանր տեղադրանքներով տպած՝ երգերի մէկ ժողովածու էլ չըկայ, որ կարողանաս առնել ու բաժանել էժան դնով, իսկ եղած երգարանները ձեռք բերելը անկարելի է՝ նրանց թէ՛ ծախքի և թէ՛ ուրիշ պատճառներով, որովհետեւ ոմանք թանց են իսկ ոմանց մէջ չըկան բոլոր խիստ հարկաւոր երգերը: Ուրեմն մնում է միայն մի բան — արտագրել կամ տպագրածից և կամ (ոչ միշտ անսխալ) ձեռագիրներից. բայց դրան հետեւնքը թէ՛ ողբան դառն է՝ կիմանան այն պարոնները, որոնք սկզբնական դպրոցներում են պարապում: Այդպէս արտագրելով երեխաները *) կորցնում են շատ ժամանակ, որ պէտք է գործածուէր նրանց մտաւոր զարգացման համար. ք) ամեն կողմից աղաւաղում են գրուածքի արտաքին, ուրեմն և ներքին շէնքը: Է) հէնց փոքրուց սովորում են շտապով առանց հաստատուն ուղադրութեան բան շինել, գրել խից հանել. Դ) փոքրուց, սկզբից փչացնում, տը-

գեղացնում են իրանց ձեռքը և սխալ գրելու սովորութիւն ստանում, ևն. ևն.

Ուստի անշափ լաւ կըլինէր, եթէ Մայրենի Լեզուին վերջը դրուէին այն բոլոր գիտելիքը, ինչ որ առաջին և երկրորդ տարիների ընթացքում ծխական դպրոցների մէջ պիտի անց կենան երեւոյթք. այսպիսով մեծ լաւութիւն արուած կըլինէր թէ մանուկներին, թէ ծնողներին, ու այն ժամանակ եթէ մի քիչ էլ թանգաւուն լինէր, դարձեալ փշթ չէր, աչքի առաջի ունելով միւս բազմատեսակ օգուտները:— Ուղիղ է այժմ էլ Մայրենի Լեզուին վերջը կան մի քանի աղօթքներ և երգեր, բայց մեր ասածը այդպէս չէ:— Ազգային և միւս երգերից՝ մեր ասած նպատակի յարմար ենք համարում յետադաներս:

Քուն եղբի, պապա. Մայր Արարօսի ափերով. Մայրենի Լեզու. Հայրենիք սրբազան. Ո՛հ, ի՞նչ անոյշ. Տէր, կեցո. Թէ իմ ալեոր. Ափսոս քեզ, Հայոց խեղճիկ ժողովուրդ. Արիք Հայկազունք. Զինուորիս երգերը. Անարատ գառին: Արիք որ երթամք. Բաժակներ առնունք, եղբարք. Քեզ ողջոյն գուարթուն. Գիւղական աղջիկ եմ ես դամբիւղաչէն. Ի թիւր ձայնից բնութեան շքեղ. Ծիծեռնակ, ծիծեռնակ. Ուրախ լինիք, եղբարք, քանի որ կտրիճ ենք, Մեզնից շատ առաջ կարմիր թագաւոր. Հեռացել եմ իմ մայրենի աշխարհից. Ինձ համար չէ. Մեր Հայրենիք թշուառ անաէր. Լքցրէք եղբարք, ձեր բաժակները. Հայոց աղջիկներ, Հիմի էլ լռենք. Հիմի էլ խօսենք. Մեր քաջ Հայոց զօրութիւն. Գարունն է եկել նախշուն թւելով. Արեւին վարդ, վերջին վարդ. Տէր, կեցո զՀայաստան. Փութա առ մեզ նախշուն կարաւ. Քրնէ, քրնէ, սիրուն որդի. Ի՞նչ հեռանաս. Պարկեշտասուն կոյս գեղեցիկ նազելի (Միք. Պատկանեանցին). Արկածք Հայոց ժամանակին. Բամբռ որոտան. Ահա հրեշտակ ոսկեփետուր. Արդիք քաջ Հայկայ, արիք ընդ առաջ. Ահա մեզ փառք ձեռք ձեռքու ժամանակ. և այլ ժողովրդական ու մի քանի էլ եկեղեցական երգեր, որոնց ձեռք քերելը դժուար չէ:

Սրտագիտութեան մասին չըգիտիք, ի՞նչ ասենք, ցաւալի է, որ մինչև այժմ դեռ չէ որոշուած ու ընդհանրացած մեր բոլոր ուսումնարաններում միատեսակ աղօթքներ և մաղթանքներ, որոնք երեխաներին հարկաւոր է իմանալ թէ իրարոցում և թէ կեանքում: Մէկ կրօնական դասաղբում (եթէ կան այդպիսիք մեզանում) ուրիշ աղօթքներ կան, միւսումը ուրիշները, երրորդումը՝ դարձեալ ուրիշները, ևն. Բայց գիտելով, որ այդպիսի խորհրդաւոր բաներում անպատճառ հարկաւոր է մի-մի-ն, յուսով ենք, որ Աւհափառ Պաթուկիոսի խնամքով որոշուին այսպիսիները և պաշտօնական ձևով ընդհանրանան շուտով:— Բացի դրանից ի՞նչ կլինէր որ առաջին երկուսը՝ երեք տարիներում դեռահասներին սովորացնելու աղօթքները մաքուր աշ-

խարհաբառ լինէին — հիւսիսից յարմարեցրած կամ նորից յօրինած, այն ժամանակ սովորողները փոքր ի շատէ գիտակցաբար կսովորէին, ու հիմիկուայ պէս լոկ անհասկանալի բառեր չէին անգիր անիլ ու մի քանի օրից խալառ մոռանալ: Մի՞թէ աշխարհաբառով չէ՞ կարելի Աստուծու հետ խօսել, ու նա էլ մի և նոյն Հայ ազգի լեզուն չէ: Ի հարկէ, լաւ էր, որ նախնեաց լեզուն հասկանալին մանուկները (մեծերից չեմ խօսում գեռ), բայց ի՞նչ անենք, երբ սրանց համար մէկ օտար լեզուի պէս է այն, միակ հնարքը այս է — պէտք է ներխան աշխարհաբառի մէջ զարգանայ, որ նրան միջնորդութեամբ կարողանայ դարբառոր գիտակցաբար ուսանել:— Տայ Աստուած ուրեմն, որ մեր Հոգեւոր Տէրը տնօրէնութիւն անէ սորա համար, փութով որոշէ ծխական դպրոցներում անցնելու Արօնագիտութեան կուրսը — աղօթքները և բարեպաշտական կանոնները, որոնք, յայտնի բան է, կարելի է մտցնել Մայրենի Լեզուին մէջ երկրորդ տպագրութեան ժամանակ:

ԺԲ.

Պ. Ն. Տէր — Աւտոնանցը խոստանում է Մայրենի Լեզուի երկրորդ տպագրութիւնը պատկերներով և գեղագրութեան օրինակներով լցնելու: Սորանից, եթէ միայն կարելի խնամքով անուի, կենդանութիւն է ստանալու Մայրենի Լեզուն. պատկերները փոքր ի շատէ հայեցողական կրթութիւններին կօշնեն, իսկ գեղագրութեան օրինակների կարօտութիւնը մեր մէջ շատ մեծ է: Ցաւալի է ասել, որ այսքան ուսումնարաններ ունինք, բայց մէկ օրինաւոր գեղագրութեան օրինակ, — ամենեւին, իւրաքանչիւր ուսումնարան կամ ուսուցիչ սովորացնումէ այդ բանը որպէս ինքն է սովորել կամ դիտէ: Ուրեմն եթէ պարոնին հնար լինէր մի քանի գլխաւոր Հայաբնակ տեղերից գեղագրութեան զանազան ձեռագիր օրինակներ պահանջել (մենք էլ խոստանում ենք ուղարկել, եթէ պահանջելու լինի), ու ամենի բաղդատութիւնից յետոյ լոյս գցել մէկ այնպիսի յետ կամ չորս-հինգ յետ, որը բացի գեղեցկութիւնից, արագագրութեան համար յարմար և ժամանակի խրանայողութեան կողմից էլ ձեռնտու լինէր, — մեծ բարութիւն կանէր հասարակութեանը:— Խորհուրդ ենք տալիս պարոնին այս անհիս երկու բանի վերայ ուշք դարձնել — որ գրելու ժամանակ բոլոր տառերը միմեանց կպած լինեն, որովհետեւ հատ հատ կամ մէկ մէկ գրելը շատ անյարմարութիւններ ունի (Ե. Բ.). որ, որքան կարելի է հորիզոնական դժերը (օրինակ. Ե. է. Բ. շ. ղ. փ. ևն. տառերում) կարճանան և կամ համարեալ թէ ոչնչանան. դրանք շատ արգելքների պատճառ են դառնում միշտ:— Այլև խորհուրդ ենք տալիս Ուշինսկու գրքում եղած սկզբնական նկարչութեան օրինակներն էլ մտցնել. Մայրենի Լեզուի

սկզբը. նրանք կարող են խիստ օգտակար լինել երևեսաներին:

ԺԳ.

Պ. Ն. Տեր — Ղևոնդիանցի ուշքը դարձնում ենք (ինչպես Պ. Ս. Պ. էլ նկատում է իւր յօդուածում) իւր աշխատութեան մէկ խոշոր պահասութեան վերայ. Մայրենի Լեզուն լի է բազմաթիւ (երեւի տպագրական) սխալներով, սկզբից մինչև վերջը քիչ քիչ, ինն հարիւրից (900) աւելի՝ տառերի, կէտադրութեան և առողանութեան նշաններին սխալներ կան, որ որքան վատ հետեւանքներին պատճառ է հազարաւոր երեխաների ձեռքում: Թէև ինքը պարոնը վերջում մի քանի սխալներ ցոյց տալով՝ խնդրում է Պ. Պ. ուսուցիչներին միւս մանր սխալները (մանր սխալներ) ուղղել. բայց միմէ կարելի՞ է այնքան օրէնայններ ուղղել. քանի՞ մէկը: Մնում է միայն երկրորդ տպագրութեան ժամանակ մեծ խնամքով մաքրել այդ բոլոր մանր, բայց մանուկների համար մեծամեծ գայթակղութեան բարերը:

(Միայնակ է յեռաշայն):

ԲԻԻԶԱՆԴԵՍՆ ՍՈՒՐՃԱՆԴԱԿԻ:

Արքեպիսկոպոս իրիմեան — Կրօն. եւ Բաղ. ժողովներ: Վեհ. Հայր. Բաղ. ժողովներ: Ազգային վարժարան — Հակառակուսիներ: Բողոքականք: Գաւառներէն: Աղօ. Լրագիրք: Ս. Երուսաղէմի զին. խնդիր:

Կիտութեամբ կատարել . . . Խմբագրութեանդ առաջարկութիւնը տեղւոյս ազգային անցից վերայ հակերձ տեղեկութիւններ տալու:

Ուրախ եմ, որ Հայագրի եղբարք մեր հեռոցէն քէ արթննալու վերայ են, և այսուհետեւ չեմ կարծեր որ ամեն մարդու դիրքուն գիւրաւ հաւատան, թէև այս ալ երբեմն լաւ հետեւանք չունենար, բայց Ս. Խրիմեան պատրիարքին շնորհիւ ինչպէս շատ փառանք տեսանք, նոյնպէս այս անգամ ևս տարածուեցաւ:

Տար. Աստուած, որ ապագային մեզ աւելի չբաժանարարուի:

Մի մեծ շարժում կայ ամեն տեղ. Խրիմեանը հրաժարեցնելու համար, որ արդարեւ հակառակ ազգային շահուց և օգտից՝ խիստ վտանգաբեր մի գրութեան հետեւեցաւ, և տուած հարուածը շատ տարիներէ ղէնի կրուիին եթէ այլ ևս յաւելուածք չբարդուին:

Այսու ամենայնիւ կայ մի կուսակցութիւն՝ որ երկնակիւ թէ մի գուցէ անձրէն փախլին և կար-

կուտի. բռնուին Լեւոնդիանցի խորամանկութեանց և անձնասիրութեանց իշնորհս, ուստի կաշնէն ղերմեան և կհրաւիրեն յուղղութիւն և ի պաշտպանութիւն ազգային շահուց և ի ճիշտ դործադրութիւն Սահմանադրութեան:

Այժմ ունեցանք օրինաւոր Կրօն. և Բաղ. ժողովներ: Դո՛ւ եմք արցաւ բռնած խոհեմ ընթացքէն, որ միմիայն յօգուտ Ազգի կնկրտին գործել: Սոցա բռնած ընթացքը արդարեւ գործնական է և առայժմ մեծ եռանդամբ կարգի կդնեն ազգ. գործերը:

Թէ և Գեր. Խրիմեան Լեւոնդիանցի ձեռք գործիք եղած՝ երբեմն ինքին առանց սոցա գիտութեան միապետական գրութիւն և հակառակուսիական ընթացքներ կրօնէ և քմահաճոյ հրամաններ կարձակէ, բայց շնորհակալ եմք մեծապէս որ նոքա ներդրաւոր կլինին և կըջանան համաձայնութիւն ընել և խոտովութեանց առաջը առնուլ:

Մաղթեմք՝ որ ըստ այսմ յարատեւեն:

Ժողովուրդը մեծ ուշադրութեամբ և անհամբեր ոգով կըդիտէ Լաւնեանք թէ երեսի. Ժողովը ինչ պիտի որոշէ և ո՞րք պիտի ընտրէ ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետի պահանջած երկու անձինքը փութով ի Ս. Էջմիածին ուղղելու: Ս. Խրիմեան կընայ ինքն զայլ բայց չեմ կարծեր որ յաջողի:

Չեղ և կողմանցը համար կարեւորութիւն չուրի ունենայ Ազգային Օրիորդաց Արաժարանի ցաւալի և դժբաղդ խնդիրը՝ որ նախատինք կըրերէ Աղբիւս, — վասն որոյ կըւեմ նորա մասին:

Հակահասունեան և Հասունեան Հռովմական աղիւյսնոց խնդիրը բաւական պարզեցաւ:

Գեր. Հասունեան գրեթէ արքայեցաւ ի հռովմով, յորմէ բանադրանաց շանթեր արձակել կուստնայ, բայց ոչինչ արդիւնք պիտի ունենայ: Արդէն Հակահասունեանք ընտրեցին իւրեանց Ազգայեցեալ կամ պատրիարքը, որն որ Բ. Գրան հրովարտական հաստատուեցաւ պաշտօնին մէջ:

Թէ և հակառակութիւնքը կը շարունակեն երկու կուսակցութեանց մէջ, և երբեմն ցաւալի հետեւանքներ կձնին, բայց սա անտարակուսելի է, որ երբ և ինչ Հակահասունեանք խաղաղ կ'յաղթեն Հասունեանց:

Թող ժամանակը ապացուցանէ:

Բողոքականք շատ տեղեր տակաւ առ տակաւ կուսուղին, և նոյն իսկ իւրեանց մէջ մի անհաւան ինչ հակակրօնութիւն կը տածուին ընդդէմ քա-

բողաց իւրեանց, թէ և մի քանի տեղեր ևս նոր ճիւղեր կըլին:

Սա ստոյգ է, որ սոցա հիմքը աւազի վերայ է և եթէ եկեղեցական դասը խոհանրութեան քրտնէ, երկար չտեսնէր ամեն տեղ բողոքականութիւնը բողոքականութեան հանձնարարութեան, և ի՞նչ կհարձէր, աւելի՞ կտէ: Հալածմունքն էր՝ որ բողոքականութիւնը քաղցրացոյց և տարածեց. բայց ասոնց կրօնական կեղծուպատիր քարոզութիւնը, և ընթացքներ շատ շուտ կզգուեցնեն իւրեանց ժողովուրդը, որ յոյժ սակաւածիւ ևս որք կամ իսպառ կանհետանան օտար ազգութեան մէջ՝ կրօնի պատրուակաւ, կամ՝ շուտով՝ կղղատաման և կմիանան իւրեանց ազգութեան մեծ մարմնոց հետ:

Գաւառներէն ամեն օր և ամեն ժամ ցաւալի լուրեր կհրատարակուին աստ:

Բաւական չէ եղած ժողովուրդեան մի քանի տեղ օտարներէն կրած հարստահարութիւնները և զբոհանքը, Խրիմեանի օգուտը կպահանջէ եղբւր ամեն կողմ լրտեսներ ունենայ և ժողովուրդը երկպառակութեանց հրաւիրել և եղբայրը եղբոր հետ կտուեցնել՝ միմեանց հետ անհաշտ թշնամութեան պատճառ դառնայ ինչպէս ի Պրոսպ, ի Սեբաստիա, ի Ամասիա և ի Մարտուան, ի Ան, ի Մալմաթիա, ի Սարս, և համարեա՝ թէ բոլոր տաճկաստանի վիճակները:

Այսպիսի մի քանի խառնակիչ լրտեսներ առաքուած են այդ կողմերդ ալ ի Ռուսաստան:

Գանը տեղւոյս Ազգ. լրագրաց:

Մեծազոյն մասը՝ որ ազգային շահուց և իրականց եկեղեցւոյ և սուրբ աւանդութեանց պաշտպան են և բերան հասարակութեան, Եփեսոսէն կողմնակի և անկողմնակի ջանքերովը կհալածուին և կկնատուին ըստ նիւթականին՝ ինչպէս մի քանի ամիս առաջ պատահեցաւ:

Երբեմն բոլոր լրագիրք գրեթէ խաբուած էին և արձազանք, բայց այժմ արթնած և բոլորովին տարբեր ընթացք բռնած են Ազգ. գործոց և Ս. Խրիմեանի համար:

Սոցա մէջէն դուրս պէտք է հանել Մասիսը, որ միմիայն շողորթութիւն գիտէ, երբէք մի «իշխան» չունի, միշտ իւր անձին նիւթական օգուտ տուողին կառքը կը նստի, այսօրուան պաշտպանածը՝ վարը ցիտէ պատարակի — և հակադարձը — և այն ո՞չ թէ ճշմարտասիրութեամբ և արդարասիրութեամբ: Նոյնպէս Մեղուն, նոյնպէս Եփեսոսը, Աստը, հակադասային շահուց և իրականց պաշտպաններու գործիքներն և արձազանքներն են:

Սուրբ Երուսաղեմի մեր ազգ. կառածոց վերայ Լատինք և Յօնք միշտ բռնաբարութիւններ կգործեն:

Ս. Յակոբայ վերջին խնդիրը իսպառ չվերջացած՝ մի հին խնդիր ևս կյուզեն Լատինք:

Ահաւասիկ Փոնդէն կօրինակեմ:

Երուսաղեմայ մեր ազգային տաճարին մէջ Լատինաց պատարաբնու կամ չպատարաբնու խնդիրը դեռ վերջնական կերպիւ չուծուած, որեւէ կամ հին խնդիր մի դարձեալ երևան ելած է:

Ասկէջ չորս տարիի չափ յառաջ Բէթղէհէմի պրին վարագոյրները պրեցան, և հոն գտնուած մեր ազգային եօթը պատկերները աներեւոյթ եղան: Բէթղէհէմի պրը ըստ որում Հայոց Յունաց և միանգամայն Լատինացն է, այն ատեն երկը ազգաց մէջ մեծ խնդրոյ և յուզման պատճառ եղաւ այս դէպքը, և կայսերական կառավարութիւնը միջամտելով որոշեց որ պրած վարագոյրին տեղ ուրիշ մի արքունի դնուէն շինուի, և մեր ազգային վանքը պատկերները դնելու արտօնութիւն ունենայ ինչպէս դարերէ հետէ ունէր:

Արդ՝ վարագոյրը շինուած և Երուսաղեմ դրուած է կայսերական կառավարութեան կողմէն, բայց դարձեալ վերջացած չէ խնդիրը. որովհետեւ Լատինք վարագոյրին վերայ Լատինական նշաններով գոցած են, իբր թէ բոլոր պրը իւրեանց սեպհական եղած ըլլայ: Ահաւասիկ, ի խնդրոյ Ս. Պատրիարքին Երուսաղեմայ մեր ազգային Պատրիարքարանը կըողդէ և միանգամայն կպահանջէ որ ըստ վարքի սովորութեան պրին մէջ եօթը պատկեր ունենայ և ո՞չ վնց, ինչպէս կպահանջեն Լատինք: Այս մտօք թաղիր մի առ Բ. Դուռն գրել որոշուած էր, բայց զբաւուր չըլեցինք:

Մէկ կողմանէ մեր ազգային Պատրիարքարանը յիշեալ խնդրոյն համար պապիսի բողոք մը բրած ատեն, կըսենք թէ միւս կողմանէ ալ Երուսաղեմայ Յունական Պատրիարքն պիտի բողոքէ և խնդրէ կայսերական կառավարութեանէն, որ վանքը շինէ վարագոյրին իրին ինկած մասը, որպէս զի Լատինք յապապային դարձեալ խնդիր յարուցանելու իրաւունք չունենան, պատճառելով թէ կայսերական գանձէն չնորձ մ'է Լատինաց համար, և միայն Լատինաց սեպհական է:

Յաւ է լսել՝ եթէ որ քաղաքականութեան մաս չկայ, Ինք. Խրիմեան Պատրիարք անցեալները հեռադիր տուած էր ի Ս. Երուսաղեմ՝ թողուլ Լատինաց, որ Ս. Յակոբայ մէջ պատարաբնութեանց չլմ. կարծեմ որ նորա հեռադիրք արձազանք ըտնէ Ս. Երուսաղեմի Միաբանութեան առջև և մեր Եկեղեցւոյ իրաւունքը պահուի օտարին:

Այս խնդիրը վերջացած համարելու է:

Առայժմ այսքան:

Ձեր խոնարհ Ժաւառայ Հայկ . . .

1872 Սեպտ. 1

Երուսաղեմ:

Ի ՏԵՐ ՆՆՋՈՒՄՆ

ՊՕՂՈՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԶՄԻՌՆԻՈՅ.

Պօլսոյ լրագիրք գուժեցին երբեմն Կ. Պօլսոյ Պատրիարք Գեր. Պօղոս սրբազան Արքեպիսկոպոսի Օմիւռնոյ Առաջնորդի Ի Տէր ննջումն:

Ըստ այսմ կգրէ Օրագիրը:

Պատրիարքարան քաշուած հեռագրէ մը կիմանալք թէ Նախկին Պատրիարք Պօղոս Սրբազան վախճաներ է իւր խոր ծերութեան հասակին մէջ:

Պօղոս սրբազան երեւել տաղանդի տէր մէկն էր, մանաւանդ եկեղեցական գործոց խիստ նախանձախնդիր, և եթէ իւր Պատրիարքութենէն անկման օրեր ցաւալի դէպքեր պատահեցան՝ որ Պատրիարք իւր գահէն ուխտանայով իջած է ուստի անցեալին՝ ամենայն անյիշաչարութեամբ կը ցաւինք որ եկեղեցական խնդրոց խիստ նախանձախնդիր Սրբազան մը կորսնցուց ազգը:

Սեպտ. 13:

Մասիսն ևս հեաւեալը կգրէ:

Ամենապատիւ Տ. Պօղոս Սրբազան Արքեպիսկոպոսի վախճանման լուրն արդէն ծանօթ է մեր ընթերցողաց:

Հոգեկոյտ Սրբազանն աշակերտ էր Պրուսայու և Նիկովիդիոյ այն մեծանուն առաջնորդ Բարաբոսեան Պօղոս Սրբազանին՝ որ Արմաշու վանաց հիմնադիրն եղած է: Իւր մանկութեան պատմութիւնը մեզ անծանօթ, բայց եկեղեցական կեանքը ծանօթ է, և արգարութեան պարտք մի կը համարիմք խոստովանել թէ իւր սրբակրօն վարդապետին պէս անարատ և անստղիւտ էր ի վարս, հմուտ և նախանձաւոր կարգաց և աւանդութեանց եկեղեցւոյ, միով բանիւ կատարեալ Հայ եկեղեցական, որոյ նմանը դժբաղդաբար քիչ կը գտնուի այսօր մեր եկեղեցական դասուն մէջ:

Իւր պատրիարքութեան ժամանակ՝ մանաւանդ վերջերը՝ դժգոհութիւնք ծագեցան իր դէմ, բայց որ պատրիարք կրցած է բամբասանքէ և դժգո-

հոյթենէ ազատ մնալ, կամ մանաւանդ որն ուխտանաներով չէ ի գահ հանուած և ետքն ալ «ի խաչ հան զդա» ներով վար չէ առնուած: Պատրիարքութեան փափուկ և ծանր պաշտօնին ճակատագիրն է այս, որում Պօղոս սրբազան ալ ենթակայ եղաւ: Իբրեւ պատրիարք կրնար իւր նախորդաց պէս մանր և շատ անգամ՝ ակամայ թերութիւններ ունենալ, բայց իբրեւ եկեղեցական և իբրեւ եպիսկոպոս՝ իւր աստիճանակիցներուն շատերը կը գերազանցէր իւր հմտութեամբն և կրօնաւորական բարեմասնութեամբը:

Ուստի կրնամք ցաւելով ըսել թէ Հայաստանեայց եկեղեցին ընտիր եկեղեցականէ մի զըկուեցաւ:

Սեպտ. 14:

ՏՕՆԱԽՄԻՌՈՒԹԻՒՆ.

Այսօր (սեպտ. 30) արժանավայելուչ հանդիսիւ կատարուեցաւ Վ. Ե. Հայրապետի ամենայն Հայոց Տ. Տ. Գէորգեայ Գ. ի անուան Տօնախմբութիւնը:

Մաղթանքի ժամանակ Վ. Ե. Թանէս Վարդապետ և Օ. Տրապ Ուրարակիրը ճառեր կարդացին, ինչպէս ի Սեղանատան ևս մի ուղերձ ընթերցաւ Մայր Աթոռոյս ուսումնարանի աշակերտ դպիր Արշակ Պալասանեան:

Յերեկոյն ճրագալառութիւն եղաւ:

Յաջորդ ամառոյ մէջ արժան կը համարիմք հրատարակել երեք ճառերը:

Կ Ա Ն Թ Ե Ղ.

Տփլիսեցի Մեծ. Գէորգ Ասայեան Աբխազումեանց մի մեծ ապակեայ ջահաձև կանթեղ ընծայեց Ս. Տաճարիս Լիճ միածնի:

Ընդհակառակութիւն կայանեմք միշտ անձին: